

KARO MEDIKŲ EKSPEDICIJOS PO VILNIAUS KRAŠTĄ (1920 IR 1939 M.)

Vytautas Jokubauskas

ORCID ID: 0000-0002-5578-4880

Klaipėdos universitetas

Edvardas Vasiliauskas

ORCID ID: 0000-0002-0917-7799

Klaipėdos universitetas; Lietuvos kariuomenė

Plačiau neaptarinėsime Vilniaus krašto priklausomybės tarpukariu peripetijų, kurios daugeliui skaitytojų žinomos arba prieinamos informacijos apie tai gausu. Šio straipsnių rinkinio kontekste į mūsų akiratį pateko dviejų tarpukario Lietuvos karo medicinos organizuotų ekspedicijų į rytinį pasienį dokumentai. Skaitytojams pirmiausia siekiame plačiau pristatyti 1939 m. Lietuvos kariuomenės „skrajojančiųjų“ sanitarinių būrių veiklą Vilniaus krašte. 1925 m. *Karo archyve* buvo publikuoti¹ panašaus turinio 1920 m. medikų reido po Rytų Lietuvą raportai, taip pat 2-ojo „skrajojančiojo“, mobilaus, medikų būrio vadovo gydytojo mjr. Antano Petraičio dienoraštis². Tačiau 1920 m. į Vilniją vyko ne vienas, o keturi būriai, todėl čia pateikti raportai suteikia kiek platesnį kontekstą. Be to, 1920 m. rašytas dienoraštis ir 1925 m. publikuotas tekstas, nors pagal turinį ir panašūs (t. y. rengiant antrąjį, remtasi pirmuoju), tačiau nėra identiški. Manome, jog vienoje vietoje kartu prasminga paskelbti 1920 m. ir 1939 m. dokumentus, nes Lietuvos karo medikai vyko į tas pačias teritorijas ir iš esmės su identiška misija. Tai argumentai, lėmę apsisprendimą pateikti greta 1939 m. ir 1920 m. dokumentus, kurie suteiks skaitytojams ir tyrėjams tam tikrą palyginimo perspektyvą.

1920 m. rudenį Lietuvos kariuomenėje buvo suformuoti keturi „skrajojantieji“, t. y. mobilūs, sanitarijos būriai. Jų sudėtyje buvo gydytojų, medicinos seserų ir sanitarų (felčerių). Būrių tikslas – nemokamai teikti medicinos pagalbą Vilniaus krašto gyventojams. Susirūpinimą kėlė regione plitusiai infekcinės ligos, tačiau iš raportų galima susidaryti įspūdį, kad lygiagrečiai būta ir kitų tikslų. Siekta, teikiant medicinos pagalbą, išvalgyti krašte padėtį, apklausti žmones ir susidaryti įspūdį, kokios nuotaikos (prolenkiškos, proletuviškos ar prosovietinės / prorusiškos) krašte tvyrojo. Lygiagrečiai buvo siekiama formuoti kuo pozityvesnį vietos gyventojų požiūrį į Lietuvos valstybę kaip į galimą politinės ateities alternatyvą. Taigi mobilūs medikų būriai, vykdami į Rytų Lietuvos regioną, turėjo kompleksą užduočių: a) susipažinti su sanitarine ir epidemiologine padėtimi; b) nemokamai teikti medicinos paslaugas; c) rinkti informaciją apie padėtį regione, politines nuotaikas, tautinę sudėtį, požiūrį į Lietuvos valstybę; d) teikti mate-

¹ Sanitarinių skrajojamų būrių įspūdžiai. *Karo archyvas*, 1925, t. 2, p. 239–244.

² PETRAIČIS, A. 2-ro skrajojamo sanitarinio būrio dienynas. 1920.IX.15 – X.16. *Karo archyvas*, 1925, t. 2, p. 245–276.

rialinę pagalbą išskirtinai skurstantiems (tam kiekvienas būrys iš Lietuvos Raudonojo Kryžiaus buvo gavęs po 10 tūkst. auksinų), nes vargingai gyveno dauguma lankyto regiono gyventojų; e) formuoti kuo palankesnę požiūrį į Lietuvos valstybę.

Šios ekspedicijos metu 1-asis mobilusis būrys, vadovaujamas gydytojo vyr. ltn. Adomo Laskausko, 1920 m. rugsėjo 16 d. – spalio 10 d. aplankė Rukainius, Šumską, Medininkus, Taboriškes, Turgelius, Trakus, Semeliškes, Aukštadvarį, Onuškę. Iš viso apžiūrėjo apie 1 200 pacientų ir sušalpė 137 išskirtinai vargstančius, maisto stingančius gyventojus. 2-asis mobilusis būrys, vadovaujamas gydytojo vyr. ltn. Antano Petraičio, tuo metu aplankė Lavoriškes, Bisticą, Varninį, Mikailiškes, Gervėčius, Kiemeliškius. Traukdamasis nuo Lenkijos karinių pajėgų, per Pabradę, Dubingius, Gervėčius, Želvą, Ukmergę ir Jonavą grįžo į Kauną. Misijos metu būrys priėmė 427 pacientus, nuo raupų paskiepijo 61 gyventoją. Pašalpoms išdalijo 4 610 auksinų. 3-iajam mobiliam būriui vadovavo gydytojas ltn. Jonas Čeponis. Šis būrys lankėsi Švenčionėliuose, Švenčionyse, Lentupiuose, Kubiliuose, Adutiškyje, Mielagėnuose, Daugėliškyje, Linkmenyse. Misiją medikai buvo priversti nutraukti, nes artinosi gen. Liucjano Želigovskio pajėgos. 3-iasis būrys iš viso apžiūrėjo 1 022 asmenis. 4-asis būrys, vadovaujamas gydytojo Kazio Domarko, turėjo aplankyti Varėną, Marcinkonis, Pariečę, Nočią ir Valkininkus, tačiau dėl karo veiksmų tarp Lietuvos ir Lenkijos kariuomenių suaktyvėjimo būrys spėjo aplankyti tik Varėną bei Valkininkus ir buvo priverstas trauktis. Į šio būrio medikus kreipėsi tik 82 ligoniai, toks mažas aktyvumas buvo aiškinamas tuo metu vykusiu bulviakasiu ir kitais intensyviais rudens žemės ūkio darbais³.

1939 m. rudenį į Vilniaus krašto kaimus ir miestelius buvo išsiųsti trys medikų būriai. Visiems trims būriams vadovavo karo medicinos gydytojai: 1-ajam ltn. Kazys Mečys Mikalauskas, 2-ajam kpt. Vytautas Tupčiauskas, 3-iajam kpt. Vincas Kubilius. Visi trys būriai, teikdami medicinos pagalbą vietos gyventojams, iš viso nukeliavo 674 km, priėmė 3 399 pacientus, išdalino 2 086 Lt pašalpų ir tūkstančius maisto davinių. 1939 m. 1-asis būrys lankė gyventojus aplink Vilnių, tokių vietovių kaip Maišiagalą, Trakai, Rudamina, Šumskas apylinkėse. 2-asis būrys vyko Pabradės ir Turmanto kryptimi, t. y. į šiaurės rytus nuo Vilniaus miesto. 3-iasis būrys vyko Valkininkų ir Varėnos kryptimi, t. y. į pietvakarius nuo Vilniaus. Lyginant 1920 m. ir 1939 m. medikų ekspedicijų geografiją, matoma, kad 1920 m. 1-ojo būrio apvažiuotoje teritorijoje ir 1939 m. veikė 1-asis būrys. 1920 m. 2-ojo ir 3-iojo būrių kryptimi 1939 m. išvyko vienas 2-asis būrys, o tam įtakos galėjo turėti ir naujos valstybinės sienos artumas. Į teritorijas, kuriose ne iki galo misiją įvykdė 4-asis būrys, 1939 m. vyko 3-iasis būrys.

Abiem atvejais, 1920 m. ir 1939 m., Lietuvos kariuomenės medikai turėjo teikti medicinos pagalbą civiliams Vilniaus krašte, susipažinti su sanitarine epidemine padėtimi regione, vietos gyventojų nuotaikomis ir požiūriais. Taigi misijos buvo ne tik medicininės, bet jomis siekta ir patraukti visuomenę į Lietuvos pusę bei, prisidengiant medicinos paslaugų teikimu, surinkti žvalgybinės informacijos apie padėtį daugia-
taučiam krašte. Dokumentuose atskleidžiama regiono gyventojų tautinė sudėtis, požiūris į Lietuvos valstybę, materialinė padėtis, sergamumas.

Dokumentų kalba netaisyta.

³ LESČIUS, Vytautas. *Lietuvos kariuomenė 1918–1920*. Vilnius, 1998, p. 207–209.

Lietuvos kariuomenės skrajojantieji sanitarijos būriai Vilniaus krašte 1920 m.

I Skrajojamo būrio viršininkui

Rugsėjo 30 d. 1920 m.

No. 7

Vilnius

Nuorašą Žvalgybos skyriui, Vid. Reikalų Ministeriui ir V. apskr. viršininkui

Sanitarijos Skyriaus Viršininkui

Pareiškimas

Pervažiuojant per miestelį Turgelius man buvo patėmyta ir teipogi sulig žmonių nurodymo, kad vyresnysis miliciantas ir jo pagelbininkai minėto miestelio yra lenkų orientacijos ir veikia nenaudai mūsų valdžios, kaip tai: skleidžia neteisingas žinias, kad būk lenkų kariuomenė tuojaus užims tą vietą, žiauriai elgiasi su žmonėmis, nurodymai buk kad to reikalauja mūsų valdžia, ima kyšius, kad numažinti ir diskredituoti mūsų valdžią žmonių akyse.

Tą patį galima pasakyti apie visą miliciją, išskyrus Šumnią, kame randasi lietuvys.

Miestelyje Turgeliuose randasi ypata (Aleksejus Kabanovas, gimęs Krime, tarnavęs Maskvoje siuvėju ir paskutniu laiku apsistojęs Turgeliuose). Prie paskutinės bolševikų okupacijos buvo jis aršus agitatorius ir užėmė vietą revkome, o paskutiniaus laikais skleidžia žinias Lenkijos naudai ir laike mūsų darbuotės šnipinėjo kas link mūsų veikimo, klausinėdamas žmonių, kadangi Turgeliuose kunigai yra lenkų orientacijos, tai gali klaidingą duoti liūdyką apie jį, apie ką pranešu Tamstai.

Viršininkas I skrajojamo būrio

Gydytojas [Adomo Laskausko parašas]

Rankraštis. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 4, ap. 1, b. 47, l. 8.

* * *

Viršinininkui Sanitarijos Skyriaus

Pranešimas Viršinininko I Skrajojančio Burio

15 rugsėjo 6 val. vakare sukroviau gurguolę į traukinį.

16 rugsėjo 8 val. ryta išvikaui į Vilnių. Reikalui pasitarti su Apskritis Viršinininku ir Apskritis gydytoju apsistojau evakuacijos punkte.

17 rugsėjo iš ryto įvyko posėdis, dalyvaujant Apskritis viršinininkui ir Apskritis gydytojui kuria isiaiškino kad vietinė valdžia yra ne susitvėrusi bet nekuriuose vietose eina savo pareigas darbuosios prie lenkų Starostai ir vaitai; prašė mūsų duoti vien tik patarimus ne organizuojant valdžios, nes šiuomis dienomis pats rengias važiuoti organizacinių tikslų po posėdžio 17.IX išvažiavau iš Vilniaus.

152

Dėl priėmimo ligonių punktai mūsų buvo sudaryti: Rukainiuose, Šumskė, Mėdnikuose, Tabaris ir Turgeliuose. Kreipėsi į mūs iki žmonių kuriem buvo suteikta mediciniška o atsiradus reikalui ir medžiaginė pašalpa.

Šumskė nuošaly nuo miestelio yra ligoninė statyta rūsų laikuose sulig tam tikrų medicinos užtvirtintų planų. Dabartinis stovis ligoninės yra geras (langai, pečiai, durys, išeinamos vietos, virtuvė, skalbykla pilnai tvarkoi). Sienos išbalintos abelnai ligoninė daro gerą įspūdį. Yra užsilikus Senutė – Gailestinga sesuo ir sargas su šeimyna, sulig žodžių seselės ir sargo bolševikais buvo išneštas turtas kaip tai: vaistinė, baltinei ir kiti daiktai. Sulig žinių vietinių žmonių liksai praktikuojantis felčeris, bolševikais buvo paskirtas užveisėtojų ligoninės. Minėtas felčeris Maciukevičius Jonas iš kaimo Barvaniškiu buvo pakvėstas ir įteikė mums sąrašą likusių ligoninėje baldų ir baltinių. Patikrinus turtą ligoninėje sustatyta tam tikrą aktą nuorašas kurio yra pasiustas sveikatos Departamenta Direktoriui ir apskritis gydytojui. Ligoninės gydytojas sulig rastu receptu „D-s Žalevič, Zavalna 8“ pasėna pasitraukė pirm užėinant bolševiku ne išgabeno savo turto prie lenkų Apskričio gydytojas buvo Jakubauskas.

Nekuriuose miesteliuose buvo rasti felčerių kurių sąrašas buvo paduotas.

Virš minėtuose vietuose gyvena Baltgudžiu name vartuojama kalba „Baltgudiška“ bet oficiali kalba lenkiškai, pamaldas Bažnyčiuose lenku klaba. Vietinei klebonai išbėgę vieton jų pamokauti lietuvių kalba užsilikę Mednikuose ir Turgeliuose lenkų orientacijos. Taboniškių klebonas ne kišas į politik.

Žmonės labai ne turtingi gyvena dideliame skurde daugumas iš jų turi ne daugiau dešimt žemės ant 11–15 žmonių šeimos. Vietinė valdžia ne susitvėrusi bet nekuriuose vietose eina pareigas vaitų ir starostų darbuosieji prie lenkų.

Milicijantai nemoka lietuviškai, išskirus Šumska, lenkijos orientacijos, žiaurei apseina su žmonėm nurodydami apie palepima valdžios mūsų ir skleidžia klaidingas žinias apie Lietuvą.

Dauguma žmonių yra indeferentiški Lietuvos valdžiai, kiti net laukia ir lenkų bet su laikimo jiems medicinos medžiaginiės pašalpos darosi prilankesni Lietuvai.

29.IX kadangi ligonių lankėsi labai daug vaistai visi buvo išaikvuoti ir jokių rišiu neturėjom su savo dalym apie tą dar kad bolševikai paniškai traukiesi atgal turėjom vykti į Vilnių.

Apie visus smulkmėnus buvo žodžiais pranešta Sanitarijos skyriuje taipogi ir Apskrities gydytojui ir išgavęs vaistus Vilniaus Komendantūros ir paramai nuvežimą į lauko ligoninėje išvykau iš Vilniaus link Landvaravos, – Trakuose.

Viršininkas I Skrajojančio Burio
Gydytojas [Adomo Laskausko parašas]

153

Rankraštis. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 4, ap. 1, b. 47, l. 10–10 ap.

* * *

Viršininkui Sanitarijos Skyriaus
Pranešimas Viršininko I Skrajojančio Burio

15 rugsėjo 18 val. sukrovem gurguole į traukini.

16 rugsėjo 8 val. išvykom į Vilnių tenai apsisostjom evakuacijos punkte kadangi reikalinga buvo pasitarti su Komendantu Vilniaus m. ir apskrities viršininku. Negalėdami atlikti pasitarimą tą pačią dieną pasinakvojom evakuacijos punkte.

17 rugsėjo iš ryto įvyko posėdis dalyvaujant apskrities gydytojui ir apskrities viršininkui ten išsiaiškinom kad vietinė valdžia yra nesusitvėrus tikrai ne kuriuose vituose yra pašaukti prie darba buvusieji prie lenkų vojčiai ir prašė mūsų tikrai duoti patarimus su organizuojant valdžios vietinės nes per šiomis dienomis rengias važiuoti. 13 val. išvykau į Rukainius.

Septyntame varste nuo Vilniaus privažiuojam prie dvaro „Ogrodniki“ ir tokio pat užvadavimo miestelio. Miestelis nedidelis yra apgriuvę namai, pora krautuvėlių ir malūnas, tarp gyventojų yra ir žydų; dvarininkai išlėkė nuo bolševikų ir negrįžo. Epidemijos nėra; pasikalbėję su [neįskaitomas žodis] vikom toliaus.

Rukajnei nedidelis ir neturtingas bažnytkaimis su 50 namų ir klebonija dauguma iš jų apgruvē nes gyventojai (baltgudžiai) turi žemės ne daugiau 3 dešimtis.

Epidemijos nėra; po išėjimo bolševikų buvo keli atsitikimai dyzenterijos, du mirė kiti pasveiko dažniausieji atsitikimai chron plaučiu ir viduriu ligų.

Sužinoję apie mūsų atvažiavimą pradėjo slinkti ligonys. 18.IX buvo 35, 19 – 50, 20 – 20 iš viso 105 ligonys daugumas chron. 19.IX buvom pakviesti į kaimą kur radau aštrų uždegimą apendicitą; pakely susitikom su skrajojančiu burių veterinaru katras kovoje su „džuma“ apsireiškime; tuos ligos yra „Ogrodnikuose“.

Vienai sergančiai našlei su 4 vaikais buvo suteikta pašalpa skaičiuje 25 auks. Visiem kreipenčiams į mūs ligonims buvo suteikta reikalinga mediciniška pašalpa.

Gyventojai baltgudžiai namie vartojama kalba baltgudiška iš pasikalbėjimu su gyventojais galiu spręsti kad jie yra prilankesni prie „Lietuvos“ nes dar viešpataujant lenkams girdėjo apie demokratinguma lietuviu. Lenkai gi darbuojas vien naudai dvarponiu ne atkreipt duomės į liaudi.

Su pirmu klausimu su koku susidurė lietuvių su lenkais ir bolševikais viskas kas jiems buvo paaiškinta atatinkamai formoi.

Girdėdami iš mūsų pranešimu apie, apie dalinima Lietuvoje žemės, rąstu dėl trobesiu ir javų labai nustebo nes lenkai tą nepraktikavo.

Mokyklų visai nėra.

Vietinis kunigas išbėgo nežinia kur, klebonijoi kur mes apsigyvenom iš pasakojimo tarnaitės sužinojau kad kilęs yra iš Lietuvos.

Klebonijai ant sienos radau „Vyti“ daržinėje paslėptą „baltą erelį“.

Paskirtas laikinai kunigas lietuvos nesikišantis į politiką.

Miestelyje yra miliciantas atsiųstas iš Vilniaus ir tam tikros furmankos dėl vežimą krasos į Vilnių.

Viršininkas miestelio Starosta darbavusis prie lenkų.

Miestelyje yra felčeris užsilikęs nuo lenkų (gminos felčeris) ir vaistininkas kuris mormalės vaistinės neturis bet duoda vaistus privačiai kurė teikė žmonėms reikalinga mediciniška pagelba.

13 val. Rugsėjo vykstam į Šumską.

Viršininkas I Skrajo b.

Gyd. [Adomo Laskauso parašas]

Rankraštis. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 4, ap. 1, b. 47, l. 11–12.

* * *

I Skrajojančio burio

Viršininkas

N 20

Spalio 15 d. 1920 m.

Sanitarijos Skyriaus Viršininkui

Pareiškimas

Rugsėjo 16 d. atvažiuoję į Vilnių nuviko pas Vilniaus Apskritis Viršininką kame su-
radau ir Apskritis gydytoją, jie pranešė, kad vietose paliuosuotose nuo lenkų okupa-
cijos Sanitarijos dalykas visai neorganizuotas, o apskritis administracija rengiama
organizuoti ir ant dienos bus pasiusti instruktoriai sudarimui vietinių Valdžių. Tą pa-
čią dieną išvykau į artimiausį miestelį Rukoinei 18ame varste nuo Vilniaus. Nespėjau
apsistoti, kaip žmonės pradėjo kreiptis prašydami suteikti jiems medicinišką pagel-
ba nurodindami kad nuo vokiečių pasitraukimo nebuvo niekas aprupintas mediciniš-
kai. Kadangi jiems buvo pranešta, kad visa mediciniška pagelba bus suteikta veltui,
pasklido gandas, buk atvykusias burys yra Amerikonų lignoninė ir jokiū budu nenorė-
jo tikėti, kad tai yra Lietuvos Sanitarinė organizacija, atskiros ypatos net kreipės prie
sanitaro užklausimais ar tikrai tai yra lietuviai, nes sulig lengų agitacijos Lietuvoje
visai nėra organizuota nei kariuomenė, nei kitos įstaigos, o viskas vokiečių padaras.
Skaičius žmonių reikalaujančių pagalbos kasdien augdavo, budavo dienų kuriuose
priimdavau arti 180 lignonų. Persikeliant buriui į kitas vietas žmonės vidavosi pas-
kui. Dabartiniame momente epidemijos nebuvo rasta, bet sulig žmonių nurodymu
laike lenkų okupacijos labai siautė visų rušių šiltinės ir dezinterija. Kiek galima buvo
patemiti lenkai visai nesirupino sanitarijos žvilgsniu. Iš apžiūrėtojų lignonų, perėjū-
sių per ambulatoriją burio, didesnė pusė serga chroniškėmis vidurių ligomis, kas
aišku atkreipus domen į jų maitinimąsi: žmonės gyvena dideliame skurde ir bemaž
visi mažažemiai, ir sunku sutikti turint daugiau 6ių dešimtinių. Smiltinų Lenkai, ne-
atsižvelgiant į tokį skurdą darė rekvizicijas ir dėl to dauguma buvo priversta valgyti
duoną maišytą per pusę su visokiom džiovintom žolėm. Dvarponiai turėdami dide-
lius plotus žemės laiko dirvonais ir neatiduoda mažažemiams, norintiems ją išdirbti.
Vilniaus Apskirtyje kiek teko patemiti gyvena baltgudžiai, kur sužinoje apie tvarką
Lietuvoje lieka prielankus.

Spalio 1 dieną perikėliau per rubežį Vilniaus Apskritis ir apsistojau Trakuose, čio-
nai buvo patem kad Apskritis administracija organizuojasi greitu tempu: daugumos
valsčių susiorganizavusiu miesteliuose matyties milicija ir galima sutikti buvo šau-
liū, tik nelaimė – organizacijos sanitarijos žvilgsniu nematyti kaiptai: pačiame cen-
tre – Trakuose yra puiki Apskritis lignoninė su visa manta, vaistinė instrumentais,

baltiniais, lovomis ir net personalas, katras kalba tiktai lenkiškai, išskirus felčerj. Ant ligoninės ruomo riogso iškaba su lenkišku parašu: „Powiatowy szpital“. Apskrities gydytojas dar nepersikėlęs (į ligoninę) į Trakus, tai ligoninė neveikia per ką žmonės palieka be mediciniškos pagalbos, nes gydytojų Apskirtyje visai nėra. Iš Trakų nuvykau į Semeliškius ir pradėjau priiminėti ligonius. Antra diena dėl paturėjimo tvarkos turėjau kreiptis prie pagalbos milicijos nes prie namų kur buvo ambulatorija stovėjo minia virš trijų šimtų žmonių. Žmonės prielankus Lietuvos valdžiai, kalba vien tik lietuviškai ir skurdo tokio didelio kaip Vilniaus Apskirtyje nematyti. Baigius darbu išvikau į miestelį Aukštadvarį, kur mane labai nustebino, kad žmonės miestelyje kalba vien lenkiškai; ligonis kreipusie prie manęs visi lietuviškomis pavardėmis ir kalba grynai lietuviškai, pasiteiravus sužinojau, kad lenkų kalba yra liekana lenkų agitacijos. Lenkai laike savo okupacijos visus lietuviškai kalbančius ir prijaučiančius Lietuvių valdžiai visokiais barbariškais budais plėšė ir naikino jų turtą. Miestelyje Onušyskyje buvo paskutinis punktas mūsų darbuoties. Ligonų paskutinia diena turėjau iki 120, bet sumažėjus medikamentams nebegalėjau atsakančiai toliau darbą tęsti ir grįžau į Kauną. Per visą laiką darbuoties nuo Rugsėjo 16 d. iki spalio 10 dienos perėjo per ambulatoriją I skrajojančio burio iki 1200 žmonių. Beturčiams pašalpų išduota 137; šelpti tik ligonis ir badaujantieji.

Viršininkas I Skrajojančio burio
Gydytojas [Adomo Laskauso parašas]

Rankraštis. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 4, ap. 1, b. 47, l. 13–14.

* * *

Viršininkui Sanitarijos Skyriaus
2/X 1920

Pranešimas Viršininko I Skrajojančio Burio
iš miest Šumsko

Iš Rukajniui išvikom 20/IX ir važiuom per kaimus: „Krzyżowka“, „Broskooščyzna“, „Tribily“, „Kosina“, „Kovalčiuk“ ir apsistojome Šumske. Minėtuose kaimuose epidemijos nėra, bet chroniškas vidurių ir plaučių ligos išsiplatuojusios nes žmonės gyvena dideleme skurde.

Miestelis Šumskas nedidelis netoli demarkacinės linijos kuriame stovi 4 pėst. Pulko bataljono Štabas prie kurio yra ambulatorija ir gydytojas Bartkevičius.

Šumske apsisostojom buvusioj lenku apskričio ligoninėje. Ligoninė yra nuošaly nuo miestelio statyta rusų laikuose sulig tam tikru medicinos užtvirtintu planu. Dabartinis stovis ligoninės yra geras: langai, pečius, durys, išeinamos vietos, virtuvė, skalbykla pilnoitvarkoi. Sienos išbaltintos abelnai ligoninė daro gera ispuđj.

Ligoninėje yra usilikus senutė gailestinga sesuo ir sargas su šeimyna. Sulig žodžių selės ir sargo bolševikais buvo išveštas turtas kaip tai: vaistine, baltinei ir kiti daiktai.

Sulig žinių vietinių žmonių liuosai praktikuojantis felčeris buvo paskirtas už ligoninės. Minėtas felčeris Macukevičius Jonas iš kaimo „Barvaniškiu“ buvo pakviestas ir įteikė mums sąrašą likusių ligoninėje baldų ir baltinių; Patikrinus turtą ligoninės sustatitas tam tikras nuorašas kuris pasiustas sveikatos departamento direktoriui; Ligoninės gydytojas buves prie lenkų (sulig rastas antspaudas ant receptų „D.W. Szalewicz, Zanalua 8“) pasitraukė pirma užeinant bolševikų neišsigabeno jokio turto; apskričio gydytojas buvo Jakubauskas.

Epidemijos nėra. Sulig pranešimų gydytojo Bartkevičiaus buvo atskiri apsireiškimai, po bolševikų išėjimo, kruvnuosios. Žmonės lenkai neturtingi yra badaujančių, išduodama pašalpa pinigine ir ligoniui mediciniška ligoniui buvo 60 taip pat su viduriu, palaučiu ir odos ligom.

Vietinis kunigas pabėgęs jo vieton paskirtas iš Vilniaus kitas. Vietinės valdžios jokios nėra, yra keli milicininkai atsiusti iš nuovados. Varnėnu gyventojai baltgudžiai vartojantys namie baltgudišką kalba oficiališkai vartojama lenkų kalba atsinešimas žmonių prie mūsų valdžios indeferenaiškas.

Pašarą arkliams sunku gauti, busiu priverstas su pagelba Komendanto – bataljono vado. Rekvizuoti sulig maksimališkų normų intendantūros, kas daroma ir kariuomenės dalyse.

Bataljono vadas serga buvo suteikta mediciniška pagelba ir evakuotas į Vilnių.

Viršininkas I Skrajojamojo būrio gydytojas [Adomo Leskausko parašas]
Šumskas 22.IX.20

Rankraštis. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 4, ap. 1, b. 47, l. 15–16.

* * *

Viršininkas I Skrajojančio Burio

N 21

Spalio 15 1920 m.

Kaunas

Sanitarijos Skyriaus Viršininkui

Pareiškimas

Grįžtant į Kauną Spalio 10 dieną sustojau miest. Stakliškiuose duoti pailsėti arkliams. Tuoj pasirodė milicininkas Janušauskas; pranešė kad jis yra ęsas vadas Šauliu Burio ir pareikalavo dokumentus nes jau esą įsakyta kaip vadui Šauliu Buriokontrolioti visus vykstančius nuo fronto be jokio išskirimo; Mano dokumentais ir paaiškinimais jis nebuvo užganiedintas ir nurodė, kad turiu vykti į Vilnių nes tenai yra visos Kariškos įstaigos, paaiškinus kad Vilnius yra lenkų paimtas jis pradėjo šaukti, kad tokių dalykų negalima sakyti nes tas nusilpnina (ducha jo, kaipo Lietuvos gynėjo) ir užtat jis areštosęs visą burį ir Karo Ministerį ant tų žodžių aš jį išvijau nes patemijau kad igieręs. Jisai buvo apginkluotas revolveriu ir karabinu; Kada pradėjo šaukti išėjęs laukan, tada tenai buvusias seimo narys Grigiškis (?) norėjo jam duoti paaiškinimus bet, tas nieko neatkreipdamas kad tai yra seimo narys ant jo šaukė. Suligžodžio Seimo nario, Butrimonių nuovados ir visa milicija yra visai neatitinkanti piliečių apsaugai nes nieko neveikia, kaip tik girtuokliauja apie ką pranešu Tamstai.

158

Viršininkas I Skrajojančio Būrio gydytojas [Adomo Leskausko parašas]

Rankraštis. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 4, ap. 1, b. 47, l. 17–17 ap.

* * *

I^o Skrajojamojo sanitarinio burio

Viršininkas

No 21

Spalių 16 d. 1920 m.

Kaunas

Sanitarijos Skyriaus Viršininkui

Pareiškimas

Perdavęs burio turtą, šiuomi duodu bendrą burio darbavimosi ataskaitą.

Išvažiavę iš Vilniaus mes sustodami aplankėme: Mickunus, Lavariški, Bistrica, Varnionis, Michališki, Gerviečius, Nevstamiškį, Godziliunus, Kiemeliški ir toliau, jau traukdami nuo lenkų, važevome per: Podbrodzie, Dubinki, Giedraičius, Zelvą, Ukmergę į Jonavą, o iš ten traukinu Kaunan. Vykti mums toliau per Nevstamiškį į tarpą Svirio ir Naročo ežerų sukliudė pasirodę Svire, Michališkyje ir Nevstamiškyje bolševikai, nuo kurių priversti buvome pasitraukti.

Ligonijų priimta iš viso 427, raupų įskiepyta – 61. Ligoniai iš pradžių lankėsi daugiau, bet prasidėjus šalnom bijodami, kad nesusaltų bulvės, visi ėmė dirbti laukuose ir lankėsi labai nedaug. Lankėsi daugiausiai chroniški ir nusilpėję nuo blogo maitinimo.

Rajona, kurį teko apvažiuoti beveik nėra medicinos pagalbos. Mačiau tiktai vieną gydytoją Michališkyje. Didesniuose miesteliuose ir kaimuose yra felčeriai. Vieni jų – prityrę, kiti nedasimokinę, tretį – samoučkos. Ir visi jie, kaip vienas, kone kiekviename atsitikime stato bonkas. Ligoniai, kuriuos teko žiūrėti – turi visi ženklus ant krūtinės nuo statytų bonkų. Kadangi nuo tų felčerių pagelba žmonėms menka, tai privisę visur galybė „šeptalščikų“, t.y. burtininkų, prie kurių pirmiausia ir kreipiasi susirgę žmonės. O ligos tiems burtininkams aiškios: gali būti arba rožė, arba „porūšenie“, „macica“, „duchavka“. Kitų ligų nepripažystama.

Nesutikau nei vienos pribuvėjos, yra tik bobelės, kurios medicinos srityje turi nedaug supratimo.

Jei kam reikia gydyti dantis – turi važiuoti in Vilinių, nes nėra dantistų.

Žodžiu – aprūpinimas žmonių medicinos pagelba apverktinas, o ypač prasidėjus kokia nors epidemijai. Kaip tai buvo dyzenterija. Sirgo beveik visi ir nebuvo kur kreiptis prie gydytojaus.

Man važinėjant – dizenterija buvo jau užsibaigus; buvo tik keleta atskirų šiltinės atsitikimų.

Nors ne taip didelį plotą prisiėjo apvažiuoti; vienok žmonių upas ne visur buvo vienodas. Išpradžių – arčiau Vilniaus, žmonės žiūrėjo į mus ne tai su baime, ne tai abejodami, bet daugiausiai buvo matyti, kad jie nori, kad greičiau užeitų galutinai tvirta valdžia ir į mus žiūrėjo, kaip į laikinus okupantus. Juo labiau nuo Vilniaus – po truputį simpatingiau prie mus atsinešdavo. Tiesą sakant – tai beveik visur kalba „po prastomu“ tarp savęs, bet lenkišką kalbą skaito dailesne. Retkarčiais kaip kur po vieną sutikdavome lietuvių, iš kurių ima juoktis, jeigu tie su mumis lietuviškai kalba. Tik Gerviečiuose – užsiliko daugiausia kalbančių lietuviškai ir su didžiausiu noru laukiančiu lietuviu. Tėmytinas dar vienas dalykas: seniai dauguma dar moka lietuviškai, o jaunieji suvisu nemoka. Tame atžvilgyje yra dikčiai pasidarbavę lenkai. Pastaruoju laiku jie ne vieną milijoną padėjo sulenkinimui to krašto. Čia buvo daugybė „stražy kresovei“ agentų, kurie gražiu budu prieidami prie žmonių patraukė ne vieną prie

savęs – Žemės klausymas ne tiek daug juos interesavo, nes dvarų arčiau prie Vilniaus beveik nėra, visi turi po žemės gabalėlį. Įdomauja juos miškai. Naudodamiesi proga, jie prisikirto miško ir beveik nėra ukininko, kuris nebutų atsistatęs savo trobesiu. Kur nevažiuoji – visur nauji namai.

Į žmonės burys padarė nemaža įspūdžio. Jie patys sakė, kad dar taip nei prie vieno valdovo nebuvo, kad nespėjus šalį užimti, imtų rūpintis gydytojais, teikdami veltui medicinos pagelbą, duodami veltui vaistų, o patiems neturtingiesiems dalinami pašalpos.

Abelnai imant mūsų važinėjimas atnešė naudos. Daug daugiau būtų buvę naudos, jeigu būtų buvę galimu koku mėnesiu angsčiau išvažiuoti, arba jei pašalpa būtų buvę, nes žmonės gyveną vargingai. Po truputį kaitėsi ir kasdien jų buvis gerėja.

160

Pašalpos išdalinta 4610 auksinių. Buvau pasirengęs daugiausiai duoti pašalpos gyvenantiems tarp ežerų Sviro ir Naročo nes ten vargingiausi žmonės gyvena. Nekurie jau kelintas metas neturi netik namų ir gyvena apkasuose, bet ir duona retai tenka matyti. Į tą vietą negalėjau nuvykti per bolševikų [neįskaitoma]. O jau grįžtant atgal nebuvo kada dalinti.

Apie ką pranešiau Tamstai žiniai.

Priedas: ambulatorijos knyga ir raupų skiepyjimo knyga¹.

Gyd. vyr. leitenantas Petraitis

Rankraštis. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 4, ap. 1, b. 47, l. 27–28 ap.

* * *

2-jo skrajamojo burio

Viršininkas

N 3

Rugsėjo 25 d. 1920 m.

Varnėnai

Sanitarijos Skyriaus Viršininkui

Pareiškimas

Pranešu paskirimas darbuotės 2jo skrajamojo burio nuo 15 rugsėjo ir 24⁰⁰ imtinai.

¹ Priedas neskelbiamas.

15tos vakare susikrovėm į traukinį. 16 rytą nuvykome į Vilnių kur išlipome iš sužinoję, kas reikia nuo apskrities administracijos ir gydytojo, 17ta išvykome arkliais per Vileiką, Maskunus. Tena prabuvome 13⁰⁰. Ambulatoriškai ligonių priimta – 31, raupų įskiepyta – 17 (vaikams). Ligos ateinančių arba chroniškos arba tikimai dėl blogo maitinimo. Ateina daug ir dėlto, kad gydo ir dar vaistų duoda. Dizenterijos dabar nėra niekam ir aplinkui, šiltinės taipogi. 18ta vakare iš važiuoju į Lavariškė. Čia buvome 3 dienas. Per tą laiką priimta: 19ta – 19 žm.; 20ta – 67 žm.; 21a – 59 žm.; įskiepyta raupų – 40 (vaikam). Dizenterijos ir šiltinės epidemijos buvę labai didelės, bet dabar nebėra nei vieno. Ši epidemija pasibaigė. Buvau kaime Bildzie (į Žiemius nuo Zavariški 4 varstai). Tenai matomai buvo typhus. Baigė sirgti viena mergina. Kiti – persirgę dauguma. Sulig klebono žodžių apie Jazovo (3 varstai į rytų pietus nuo Zavariški) aplinkiniuose kaimuose, kaip Petruliški, Januliški – šiltinės ir dizenterijos lizdai. Bet dabar susirgimai irgi užsibaigė.

22 – IX išvykom į Bistrizą. 23ia – priimta ligonių 11 žmonių. Raupų niekas nesiskiepijo. Kadangi taip mažai buvo pacientų (ačiu nerangumui viršaičio ir iškilusiam vienam incidentui tarp mus 2 p milicijantų ir vieno gyventojų). 24 – IX išvažiuoju Varnėnos linkui. Kadangi buvo žinių, kad kaime Kovalevka serga dizenterija, o Nydziany – dizenterija ir šiltinė, dar važiuojant į Varnėnus sustojom viename ir kitame Kovalevkyje buvo po dizenterijos reconvalescentas. Kitame name buvo 3 sergantieji, matomai, typhus recuens. Du iš jų be temperatūros, gyjantieji, vienas – vakar susirgęs. Nydziany kaime radau tikrai vieną, jau sąvaitė kaip baigusį sirgti dizenterija. Daugiau nebuvo nieko. Ta pat dieną atvykome į Varnėnus.

Pašalpa išdalinta taip: Mickunuose gavo du po 220 auksinių; Zavariškyje – 7 žmonės po 300 auks.; Bistricoje – 1 žm. – 150 auks.

Politikos žvilgsniu, kiek turime liuoso laiko ir geros progos darbuojamės. Apie savyvaldos nepriesieina daug kalbėti, nes viena – laiko turime labai nedaug, kita – visose vietose, kur buvome jau visur pranešimus buta, ar yra valdžios atstovai, kurie viską aiškino; trečia – patys žmonės tuo klausimu labai menkai desinterezuoja, nes matyti jų abejojimas ar Lietuvos valdžia užsilaikys ir žiuri į mus, kaipo į laikinus okupantus. Visur, kur buvome jau buvo nuo valdžios paskirta milicija. Kaimai valdėsi taip pat asmenims, kurie buvo rinkti prie lenku. Labjausiai visur įdomauja miškų klausimus, bet tikrai iš tos pusės, kas bus su tais, kurie vežė mišką be ledimo naudodamiesi proga. Reikia pasakyti, kad kur tik nevažiuoji – visur nauji trobesiai, beveik nėra kiemo, kur naujos triobos nebutų. – Abelnai imant, žmonės laukia valdžios, keno ji nebutų, by tik žmonėm nuo tos valdžios butų gerai. Vienur daugiau norėtų lenkų, kitur bolševikų (Bistrica), kitur – lietuvių (Nydziany). – Žmonės visur kalba „po prostamu“, arba lenkiškai. Kaip kur atsitinka ir lietuvių sutikti tik gėdisi lietuviškai kalbėti.

Įspudį mūsų važinėjimas daro į žmones didelį. Jie sako, nei taikos metu, nei vokiečiai, nei lenkai, nei bolševikai taip nedarė, kad važinėtų ir gydytų veltui. Sako kad dar nespėjo jie Lietuvos valdžios pamatyti, o jau veltui ima teikti pagelbą. Buvo atsitikimų, kad iš sanitaro, perkant jam krautuvėje popirusų, nenorėjo imti pinigų, sakydami: „Už jus darbą – jums visi viską turi duoti veltui“.

Arkliai maitinti sunkoka, nes pas žmonės galima gauti tiktai šieno. Avižų nėra iš ko pirkti. O jeigu ir parduotuvių, tai nėra 100 su viršum lenkiškų markių, o tas yra virš 26 auksinių. Iki šiol gavome pirkti ti 1 pudą. Šiaip maitiname šieną, žolę ir dobilais. Viena gerai, kad važiuoti tenka dideliais keliais – tai arkliai paveža. Buvo atsitikimų, kad prieš kalvą ir smiltyne arkliai buvo kelis kartus pristoję: sunku vežti tokį svarumą.

Visame rajone kur buvome, vietomis siaučia raguočių džiuma. Tais reikalais buvo sutikę važinėjančius veterinorius. Tik žmonėm, sulig jų žodžių, jokios naudos, tie veterinoriai neatneša, nes tiktai pataria, kad izoliuoti raguočius, kad susirgusį verčiau papjauti, nes beveik nei viena susirgusiu negyja, kad mėsa tų gyvulių galima valgyti ir kad geriausiai yra skiepyti nuo džiumos, tiktai dabar nėra skiepų, o skiepai gal bus už poros mėnesių.

Gydytojų (medicinos) yra didis reikalas, nes niekur aplinkui arti nėra yra tik felčerių ir tai dar abejotinu.

Abelnai imant jau pasibaigė epidemijos dizenterijos ir šiltinių. Visur radom jau pasveikusius. Apie cholera nei girdėti, nei konstatuoti jos neprisiejo.

Vaistų turime užtektinai, nes daugelyje atsitikimų, ar tai chronikams, ar pasiturintiems, rašomi receptai. Truksta Natr. Salicyl., aspirini, fyramidoni.

Jeigu viskas eis taip toliau, tai paskirtą man rajoną galima bus apvažiuoti maždaug į mėnesio laiko. Gal keletą dienų daugiau, aplankant didesnius punktus. Projektas tolymesnio vykimo toksai: iš Varnėnų – į Michališkį, Nevstamiškį (į pietų rytus), Gut Dobrovliany, aplink ežerą Svir, jeigu galima – iš pietų pusės per Gorjany, jeigu ne – tai iš Žiemų pusės per Svir (tose vietose nestojant) į Semo odorf ir atgal: Svir, Godziluny (per Strača, Drovosieki, Sorotiche, Polany), Kiemeliški, Buividze, Nemenčyn, Vilnius.

Šiaip eina viskas gerai.

Trumpai sakant iki 24 rugsėjo imtinai padaryta sekantis:

- 1) Priimta ligonių – 196 žm.
- 2) raupų įskiepyta – 57 vaik.
- 3) pašalpos gavo 10 žm. – 2690 auks.
- 4) suvažinėta apie 67 viorst.
- 5) Aplankyta (stovėta) 4 kaimai ir bažnytk.

Pranešdamas apie tai, prašau Tamstos nurodymo, kas yra taisytina musu darbuotėje, ir ar galima bus užtraukti keletą dienų daugiau negu į paskirtą mėnesį laiko apvažiuoti mano rajoną.

Priedas: atskaita apie ligonius apžiūrėtus iki 24-IX².

Gydytojas

Vyresnysis leitenantas Petraitis

Rankraštis. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 4, ap. 1, b. 47, l. 29–31 ap.

* * *

27/X 20

6211

S. Sk

Sanitarijos Skyriaus Viršininkui

nuo 3-čio Skrajojančio sanitarinio burio

Pranešimas

Išvažiavau iš Kauno traukiniu rugs. mėn. 16 d. 17 d. rug. mėn. atvažiavome į Naujus Švenčionėlius o iš tenai ta pačią dieną nuvykome arkliais į Švenčionius. Švenčionyse dėl susipažinimo su apskrities padėtim, ir dėl gavimo kokių nors nurodymus, apsilankiame pas karo komendantura, apskrities gydytoja ir vietini kleboną. Iš pasikalbėjimų su jais sužinojome, kad Švenčioniu apskirty masiniu sisirgymuepidemiškomis ligomis nēr, o piniginė pašalpa labiausiai būtų reikalinga gyventojams Sveru ir Vidru Valsčiaus, kur žmonės dar iki šiol gyvena apkasuose. Pasinaudojus tais nurodymais, mes nustatėme maždaug šitokį maršrutą: Lentupiai, Kulylninkai, Komai, Aduliškiai, Melagenai, Tverai, Vidrai, Daugeliškiai ir Lingmenai. Todėl paprašius klebona, kad paskelbtu žmonėms iš sakyklos apie atvykimą į Švenčionių apskritį Sanitarinio skrajojančio būrio ir jo tikslą mes jau visai vakare išvažiavome į Lentupius. Čion taipogi per vietinį kleboną buvo pranešta žmonėms apie mūsų atvykimą ir todėl ant rytojaus ligoniu priėjo kaip į kokių atlaidus. Priimdinėjome ligonius per visą dieną be pertraukos. Buvo priimta tą diena apie 200 ligonių. Ant rytojaus vėl tas pats. Iš viso Lentupiuose apžiūrėta ir suteikta mediciniška pagalba 406 lig: Dauguma jų chronikai. Ypač daug pastebėta aklu kaip pasekmė trachomos. Iš aštrių susirgimų buvo keleta atsitykimų dizenterijos, keleta pneumonia cronposa, scarlatinos ir typho abdominal. Bunant Lentupiuose, teko nueiti į valsčiaus sueiga kur padarius pranešima

² Priedas neskelbiamas.

apie dabartini politini ir ekonomini padėtį Lietuvoj, prisiėjo atsakinėti į įvairius klausimus. Pavyzdžium: „Ka mano Lietuvos valdžia daryti su tais dvarais iš kuriu dvarponiai lenkai yra pabėgę į Lenkiją?“ (tokius dvarus čion labai daug). Dėl ko jų užvaizdas dar iki šiol šeimininkauja tuose dvaruose be jokios kontrolės ir kriauna sau pinigus parduodami miškus, tuo tarpu kada šiaip sau žmogelis negali iš tų dvariškiu nei valdišku mišku nei žabu parsinešti? Dėl ko nekuriuose vietose milicija atiminėja taip vadinamus „valdiškus“ arklius, tai yra arklius paliktus ar išmainytus bolševikais ir lenkais? Kodėl, nežiūrint į įsakymą sunešti ginklus, leidžiama laikyti tiems patiems dvaro užvaizdams netik medžioklės šautuvus bet ir kariškus „vintovkus“? Vėliau užklausta buvo „ar bus teikiama kokia nors pagelba atstatymui sudegusius trobesius ir kaip greit? Kaip greit bus galima išgauti žiemai malkų?“ ir t.t. Upas susirinkusiu žmonių buvo labai prielankus lietuviams ir išsakius vienam iš susirinkusiųjų su užmetymais lietuviams buvo sustabdytas pačiais susirinkusiais.

164

23 d. rugsėjo mėn. išvykome į Kubylnikus, kur per valsčiaus seniūnus jau buvo pranešta žmonėms apie mus. Ligonius šian atsilankė daug mažiau. Iš viso per tris dienas priimta apie 100 ligonių; jie taip pat dauguma – chronikai. Iš aštriųjų susirgimų buvo keleta atsitikimų dysenterijos, difterito ir pneumonia crouposa. Kubylnikuose taip pat kaip ir Lenkupiuose pasikalbėjimuose su žmonėmis liečiami buvo ivairios rūšies klausymai: apie dvarus apie žeme apie miškus. Syki nuvažiavus į kaimą ties ežeru Narvč, buvome užklausti ka mano valdžia daryti su šitu ežeru nes pas žmones eina apie tai visokie gandai: vieni sako, buk tai valdžia mano išnuomoti visa ežerą kokiam tai „šmukleriui“, o kiti vėl saka kad kokiam tai lenkui ir kad net apskrities valdžia tam pritaria. Žmonės tuom labai susirupinę.

Iš Kubylniku 27 d. rugs. mėn. išvažiavome į Komus, kur taipogi iš anksto buvo pranešta žmonėms apie mūsų pribuvima. Komuose ta dieną buvo valsčiaus delegatų sueiga ir todėl nuėję padarėme pranešimą apie dabartinį valdžią ir juos siekinius.

Ir čion taip pat kaip ir anuose vietuose užduoto buvo mums daug visokių klausimų: apie žemę, apie valdžią apie dvarus. Komuos ligonių atsilankė iki 201. Ir čionai ligoniniai dauguma chronikai. Ypač daug buvo ligonių su visokios rūšies ule'os (žaidzdomis).

Iš čion 1 d. spalio mėn. nuvažiavome į Adutiškius kur jau mūsų laukė apie 15–20 ligonių, nes laike mūgės buvo pranešta žmonėms apie mūsų pribuvimą ir jo tiksla. Adutiškiuose ligoniu priimta 323 taip pat dauguma chronikai.

Iš aštrių susirgimų buvo keleta atsitikimų kruvinosios dėmėtosios šiltinės ir vidurių šiltinės. Ypač daug ligonių buvo čionai sergančiu akiu trachoma. Negydoma ta liga tarp žmonių labai įsigijusi.

Iš viso nuo 18 d. rugsėjo mėn. iki 8 d. spalio mėn. apžiūrėta ir suteikta mediciniška pagelba 1090 ligon.

Visuose tuose vietose, kur mums teko būti, žmonės sutinka mūs lietuvius labai prielankiai Lietuvos valdžia visai pasitikia, nes tik lietuviams atėjus, žmonės gali, sulig žodžių atsikvėpti nuo visokių rekvizicijos rūšių, „stovis plešimu ir gali ramiai užsiimdinėti lauko darbais. Buvo atsitikimai kad ateidavo žmonės iš anapus rutėniaus su prašymais ir parašais, kad juos prigungtų prie Lietuvos. Bet yra čionai žmonių ir grynai lenkiškos orientacijos – ypač daug tokių lenkų mesteliuose ir dvaruose kurie leidžia apie lietuvius visokias paskolas. Laike bolševikų ir lenkų okupacijos, visi darbe buvo sustabdyti ir todėl dabar laukai pilni žmonių kurie skuliasi sutrukdytą darbą atlikti. Labiausiai blogas padėjimas dvaruose. Yra daug dvarų kur nieks nieko nesėjo nepiovė nearė. Neišdirbtų plotų žemės arklių stokos labai daug.

Miesteliuose gyvenimas atrodo apiręs. Ypač bloga reginį sudaro Adučiškiai, kur prieš kara gyvena apie 500 šeimynų, dabar ten teliko apie 50 šeim. Dauguma namu čion be langų be pečių be durių...

Lenkupių ir Komų valsčiaus žmonės kalba baltgudiškai ir lenkiškai, nors yra ištisų kaimų kur gyvena vien tik lietuviai ir kalba lietuviškai. Kalbėdami baltgudiškai ar lenkiškai žmonės vartoja daug grynai lietuviškų žodžių, kaip antai: bulbuskreboti, rupitsia, rupi... ir t.t.

Kubylnikuose žmonės kalba baltgudiškai – lietuvių pasitaikė mažiau. Adučiškiuose dauguma kalba lietuviškai.

Piningai čion apyvartoj rusų ir lenkų, vokiečių ostų mažai. Vienas ost. rublius yra lygus 4 rūsų rubliais, arba 8 lenkų markėms. Taip vadinamas „šmuklius“ yra čion stipriai varomas, ypač per ežera Naroč, per kurį šmukleriai parveža šimtais pūdų visokių prekių. Pafrontyj, visur blaškosi didžiausis turtas geležies velų visokios rusies, teipogi ir lenku paliktas turtas kaip pavyzdžium, Kubylninkų miestelyj daugybė sanitarinių vežimų kuriuose pataisius gal galima būtų išnaudoti.

Mediciniškas aprūpinimas labai menkas gydytojas vien tik Švenčionyse, visuose miesteliuose kaip Kubylninkai, Lentupiai, Komai ir Adučiškiai tik po vieną felčerj. Ypač čia būtų reikalingas okulistas.

Viršininkas 3-čio skrajojančio sanitarinio burio
Karo med. Leiten. J. Čeponis

8 spaliu 1920 m.
Melagenai

Rankraštis. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 4, ap. 1, b. 47, l. 73–75.

* * *

Sanitarijos Skyriaus Viršininkui
nuo 3-čio skrajojančio sanitarinio burio

Pranešimas

Iš Adutiškiu 8 d. spalio mėn. išvažiavome Melagenus. Melagenai – nedidelis miestelis, beveik visas apgyvendintas lietuviais. Yra čionai net lietuviška mokykla. Butą dėl ambulatorijos vietinė milicija paskyrė buvusiam „revkom“. Patys sustojome pas vietinį kleboną. Klebonas Melagenuų lietuvis. Pamaldos bažnyčioj esti lietuviški žmonės atrodo čion labiau susipratus, kaip kitose vietose ir budriai seka žinias iš karo lauką. Aplink Melagenus daug dvarų iš kurių beveik visi lenkai dvarponiai yra pabėgę į Lenkiją. Dvarponiams išbėgus, dvaruose visgi liko dar daug lenkiško gaivalo iš kur eina visokie gandai klaidinantieji žmonės netikromis žiniomis Lietuvos nenaudai.

166

Ligonius čion kaip ir visur atsilankė daug – apie 1 ½ šimtą. Buvo atsitikimų maliarijos ir dyzenterijos: Melagenuose manome būti tik šeštadienį ir sekmadienį, bet paprašius viršaičiui nuo žmonių vardo, pasilikti dar vieną dieną – sutikome. Iš čion jau buvo pasiūsta žinia į Tverčius, kad praneštu žmonėms apie mūsų atvykimą, bet sau nebeteko mums būti, nes sekmadienį apie pietus žmonės susirinke ties bažnyčia, pradėjo nerimauti, paklausti kame dalykas, paaiškino mums kad eina gandai buk Švenčionyse jau yra lenkai. Neturėdami jokių žinių iš fronto nenorėjome tam tikėti stengėmės nuraminti žmones, bet pavakare grįš milicijantas nusiūstas iš ryto į Švenčionys su valdišku paketu Sanitarijos skyriui; sugražino mums paketa ir patvirtino kad tikrai Švenčionyse yra lenkai ir kad naktį jų žvalgai gali būti Melagenuose. Tada mes, nenorėdami pakliūti lenkams su visu turtu, susidėjome skubiai viską į vežimą ir išvažiavome Daugeliškių link, manydami šiauriau Ignalino perkirtus gelžkelį pirmiaus lenkų ir tokių budu išvengti lenkų pavojaus. Išvažiavome iš Melagenu saulei leidžiantis, važiuoti prisiėjo šunkeliais per visa eile kaimų: Kalnumai, Jačionai, Keniunai, Slesariškiai, Vencloviškiai, Vengrai, Viešniunai. Nors jau buvo vėlas laikas bet žmonės išgirdemūs važiuojant su indomumo žiūrėdavo ir liūdnei atsisveikindami su mumis ir sakydavo: „Labai gaila kad „Lietuva“ išvažiuoja nes su Lietuva mums teip gerai buvo kaip su savo broliais“. Nepavažiuojant Dugeliškių susitikome su keleta mūsų kareiviais, kurie važiuavo iš Švenčionių į Vidrus. Važiuoti per Daugeliškius jie mums nepatarė, nes Ignaline, su lig jų žodžių jau lenkų žvalgai. Sužinoję ką, mes nutarėme važiuoti kartu su kareiviais per Vidrus į Dukštus. Pro Vidrus važiuavome velu naktį bet kai kur dar žmonės nemiegojo, matyties ta vakara nerimavo. Nežiūrint į nakties tamsumus visgi buvo matyti likusieji nuo karo griuvėsiai virš kurių kišojo sudaužytos bažnyčia ir varpiničia. Sveikų namus visai mažai.

Už miestelio prasideda didieji apkasai iš abiejų pusių mūsų kelio tesesi didžiausios duobės ir grioviai, užtaisytos velėmis čion kaip pasakoja, dauguma kaimų karo laikų

buvo sudeginti ir žmonės gyvena apkasuose ir to dėl, čia tikrai reikalinga būtų žmonėms kaip pinigine taip ir medienos pagelba, bet lenkams užėjus nesusėjome ta atlikti, o mes kaip tik maneme Vidrus ir Tveru apylinkėse kuo labiausiai pasidarbuoti. Kelias mūsų buvo labai sunkus vien kalnai ir smelys, kai kad arkliai mūsų pradėjo sustoti, todėl privažiavus Vainiunu kaimą, prikinkime prie mūsų vežima dar pora arklių. Važiavome pro visa eilę ežerų ir kaimų (ežer: Maruga, Vidskoja, Prula, Ruša. Kaimai: Bičiunai, Prutelka, Vainiunai, Nagianai) į Rimšanus. Rimšanuose lietuvių kareivių nebuvo o milicija jau buvo gavusi įsakymą važiuoti į Smolną ir rengėsi į kelionę. Žmonės čia taip pat lietuviai: apie lenkų žygius nieko dar nežinojo ir net nenorėjo tikėti, kad lenkai kariauna su lietuviais nes, girdi „su poliokais mes kaip broliai esame ir zgadajam pasirašėme...“. Jau greičiau, sulig jų nuomonės, eis bolševikai negu lenkai, bet pamate žmogeliai kad mes taip skubiamės nuo tų brolių – lenkų, patikėjo ir nulindo, nes su niekuo nebuvo jiems taip gerai kaip su lietuviais, su kuriais sugyveno kaip su „savo“ žmonėmis; lenkai gi „narods“ ceremonijų didelių nedara, mažai kalba, bet daug ima. Išvažiuodami iš Rimšanų sutikome keletą nuilsusių mūsų kareivių – baltgudžių. Iš jų sužinojome kad mūsų dalys pasitraukė Dukštų, o jie susprogdinę tiltus kaipogi traukėsi. Iš Rimšanų važiavome į Smolnus perkirtę gelžkelį šiauriau Dukštus. Pervažiavę gelžkelį pasijutome linksčiau nebe kaip jau skubėjome. Ta pačią dieną pavakary atsiduriame Ežerenuose padarius apie 100 v per parą, bet kitą dieną po piet prisiejo iš Ežerėnų pasitraukti į Degučius (15 v. nuo Ežerėnų) nes prie pat miesto priėjo latviai. Tolimesnių jų žygių negalima buvo žinoti. Prieš išvažiuojant, paduodant komendanturoj telefonogramą sanitarijos skyriui kas link tolimesnio būrio veikymą, atvyko du latvių karininkai, reikalaudami paliuosuoti 4 latvių karius sulaikytus Ežerėnuose iš ryto. Komendanto padėjėjas, neesant jo viršininkui, pakvietė mane dalyvauti pasikalbėjime su latvių karininkais: latvių karininkai iš karto pareikalavo tuojau paliuosuoti kareivius, bet paprašius komendanto padėjėjui palaukti kol jis susišinos su savo viršininku (komendantas tuo metu buvo Dukštuose) – latviai sutiko laukti 1 ½ valandos. Užklausus man, kokiam tikslui jie veržiasi į mūsų kraštą tuo laiku kada karas nebuvo ir nėra paskelbtas, tai vienas iš jų paaiškino man, kad jie eina dėl to jog lietuviai nepaliko ant rubežiaus nei vieno kareivio ir jiems nebuvo pranešta ar lietuviai visai iš to krašto pasitraukė ar tik laikinai ir todėl jie ėjo kol nesutiko mūsų kareivių ir nepriėjo kuršo red. rubežiaus.

Bet man paaiškinus, kad tas faktas jog mūsų sargybą buvo nuo rubežiaus nuimta, dar nepateisina jų žygio nes ant bolševikų fronto irgi buvo laikas kada sargybos nebuvo, bet bolševikai laiku padarius nei žingsnio nepadarė pirmyn, – antras šturkštai atsakė, kad jie eina lietuvių pėdais, nes lietuviai pasinaudoje latvių karu su bolševikais užėmė Eglaitę ir kitus sulig jų nuomonies latvių plotus, tai dabar, jie naudojami karu lietuvių su lenkais, ir užima reikalingus jiems plotus. Tuom ir užsibaigė mūsų su latviais pasikalbėjimas.

Kad sulaukti atsakymą ant mūsų telefonogramo sustojome Degučių kaime. Kitą dieną vakare gavome įsakymą vykti į artimiausią stotį ir važiuoti Kaunan. Todėl, pernakvoje dar naktį Degučiuose, rytą meta išvažiuoti į Utenus, nes artimiausi stotis, Eglaitė, buvo užimta latviais. Utenuose sustojome viename, komendanto nurodytame dvarelyj. Šeimnininkas to dvarelįo lietuvis, bet čion teko susipažinti su vienu vietiniu dvarininku paskirtu Žem ir Ukės Ministerijos įgaliotiniu Vilniaus apskrities dvarų. Iš pasikalbėjimo su jo buvo matyties kad jis lenkiškos dvasios ir labai skelbtina koku budu galėjo tokią atsakoma vietą ir dar Vilniaus apskirty tuo labiaus, kad jo brolis karininkas yra pabėgęs pas lenkus. Atvažiavęs laike Vilniaus evakuotis į Utena į savo dvarelį jis neįstengė susinešti su savo valdžia, bet, sulig kitu valdininku žodžiu, norėjo išgauti leidymą važiuoti į Vilnį su valdiškais arkliais, tuo tarpu kada lenkai buvo Vilniuje.

168

Utenuose 15 d. spalio mėn. susikrovėme į traukinį ir per Panevėžį ir Radviliškius prekinium traukiniu 18 d. spalio mėn. sugrįžome į Kauną.

Viršininkas 3-čio Skrajojančio sanitarinio būrio Karo-med. leit. J. Čeponis

20 spalių 1920 m.

Kaunas

Rankraštis. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 4, ap. 1, b. 47, l. 76–78 ap.

* * *

4-to skrajoj. burio dienynas

- 7/IX Ryte 5-oj valandoj išvyko būrys į Kauno stotį kad geležinkeliu važiuoti paskyrimo vieton. Susikrovus ant vienos platformos ir vienam dengtam vagonan su prekių pasažierių traukiniu 8-oj val. išvyko būrys Landvarovo (Lentvaris) link, kur pribuvo tą pačią dieną 11 val. 30 min. Landvarove stoties viršininkas pareiškė, kad vagonų sąstatas, kuriame važiuoja būrys Varėnos link gali būti pasiųstas tik 19/IX ryte 9-oj valandoj. Tokiu būdu būrys iki paskirtojo laiko pasiliko Landvarave, nes arkliais važiuoti darant į dieną 40 varstų, galėjo Varėnon pribūti tik į tą patį laiką, t. y. 19/IX, nes iš Landvaravo Varėnon žemės keliais skaitoma 82 – 84 varstai.
- 19/IX Ryte 9 val. 30 min. burys traukiniu pasažierių-prekių išvyko Varėnon kur pribuvo 12 val. 50 min. Kadangi traukinių tvarkymas Varėnos stoty ir manevravimas burį užlaikė dar pora su viršum valandų, aš, nurodęs tvarką išsikraustymo ir tolimesnį žygį Varėnos miestelin burio gydytojo padėjėj,

gavęs 1-mo pulko Ligoninės arklius suskubau Varėnon, kad naudodamies šventadieniu tarpininkaujant vietiniam klebonui iš sakyklos paskelbti platesniai visuomenei mano vietą ir tikslo sustojimo.

Bet jau bažnyčioj pamaldos buvo užbaigtos ir vietos klebonas iš sakyklos nebeturėjo progos visuomenei pranešti, tik pasižadėjo visais išgalimais būdais, per bažnyčios komiteto narius, kurių tuo laiku klebonijos buvo susirinkimas, plačiau paskelbti.

Vėliau nuvykau Varėnos valsčiun, kur buvo šaltyšių susirinkimas. Per Viršaitį prašiau, kad šaltyšiai savo sodžiuose žmonėms mano vietą ir atsilankymo tikslą (kai po teikėjo be atlyginimo mediciniškos pagalbos) paskelbtų. Tą atlikęs belaukdamas atvykstančio burio, su vietinės milicijos pasiustu V. Viršaičiu jieškojom vietos burio patalpinimui. Nors Varėnos miestelio ir labai karu sunaikintas, vienok burio ambulatorijai ir vaistinei rasta viešoj vietoj užtektinai patogus butas, kur ir pasitalpinta.

20/IX Kadangi žinia apie burio sustojimą matytis dar mažai pasiplatinusi mediciniškojo darbo – ligonių atsilankė mažai; visi užleistomis chroniškėmis ligomis, tik pas vieną žydę buvau pakviestas, kuri serga pradžioj trečios savaitės – typhys abdomin. apie ką pranešta apskrities gydytojui.

Atlankiau 1-mo p. p. vyr. gydytojų D-rą Kanauką, kuris, kaipo keliavęs su savo dalimi Varėnos apielinkės, pareiškė, kad epidemijų tikroj prasmėj Varėnos apielinkės jam neprisėjo tarpe pasauliečių pastebėti. Buvo dažnesniu susirgimų kruvine, kuri pastaruoju laiku apstojusi. Dabar pastebėtas žymus sirgimas vidurių šiltine, bet sergantieji pagalbos į gydytojus nesikreipia. Panašiai prirodė vietos klebonas ir kiti samoningesnieji vietos piliečiai.

21/IX Mediciniškojo darbo – skaičius atsilankančiusiu ligonių žymiai didesnis, negu pereitą dieną. Visi užleistomis chroniškėmis ligomis. Paklausus nekurių, kodėl iki šiol nesigydę, dauguma atsakė, kad gydėsi pas „septunus“ kurių vietos ir pavardžių tiksliau nenurodę. Kiti gi nesigydę, kad nebuve gydytojų „tikrų“ ir nekurie nesigydę iš neturto. Bendras įspudis iš pasikalbėjimų su ligoniais tai, kad absoliučiai visi mažą teturi supratimą apie gydimosi savarbą ir sveikatos brangumą. Visiems buvo stengtasi tai tinkamai išaiškinti ir davinėjami lapai, kaip saugotis nuo limpamųjų ligų.

Vėliau atlankiau Valsčiaus viršaitį, kad susipažindinti su platesniais burio tikslais. Jis savo keliu supažindino mane su tverimosi vietos savivaldybės organų – valsčiaus valdybos ir milicijos. Milicija ir kitos įstaigos nors ne galutinai susitvarkiusios, bet tveriasi sulig bendros Lietuvos valstybės taisyklių ir gyvenimo apsaugos reikalus jau aprupina.

Kaskart registravimo labiau suvargusiųjų dėl karo piliečių ir paskirstymo L. R. Kryžiaus aukų susitarta sutverti Socialės apsaugos komitetą iš vietinių

- labiau apsipratusių ir vietos gyentojus pažįstančių piliečių, kurie ant 26/IX nutars ir patieks smulkesnių žinių apie skaičių reikalaujančių pašalpos.
- 22/IX Priėmiau ambulatoriniai tris lignonius ir pavedęs priiminėjimą tolimesnį ambulatorinių lignonių gydyt. padėj. išvykau Daugėnuose (22 km) apsipažinti su dalykų stovių, kad pritaikinti ten burio darbą.
- Nuvykęs į Daugina iš pradžių kreipiausi į vietinį kleboną džekoną Mironą, kuris, kaip valsčiaus tarybos narys pakvietė mane į Valsčiaus Tarybos posėdį, kuri tą dieną turėjo posėdį.
- Valsčiaus taryboj padariau pranešimą apie savo lankymosi tikslą. Po pranešimo valsčiaus Tarybos vardu kun. Mironas man išdėstė dalykų stovį Daugių valsčiuje.
- Klausimu limpamųjų ligų pranešu, kad atskiri susirgimai kruvine ir vidurių šiltine pastebimos buvo, bet tai nebuvo povydale epidemijos ir tarpe susirgusiųjų mirtingų atsitikimų nebuvę. Daug susergera koklušu. Raupų skiepyti pakviesta iš Alytaus apskrities ant 12/X.
- Klausimu valsčiaus savivaldybės tverimu, pranešu kad tokia jau beveik galutinai sutverta ir sutvarkyta sulig bendros Lietuvos savivaldybių instrukcija.
- Klausimu Raudonojo Kryžiaus teikiamomis pašalpomis padalinimu buvo sudarytas Socialės Apsaugos Komitetas iš trijų valsčiaus Tarybos narių. Bagdžio Mato; Babaliausko Leopoldo; Gavelio Adomo pakviestų pirmininko komiteto p-lės Malinauskaitės Filomenos ir sekretoriaus Džekono Mirono. Komitetas neturėdamas galutinai žinių koksai skaičius žmonių reikės šelpti ir kokia kam reikalui reikalinga samata nutarė kuo greičiausiai tą išsiaiškinti ir žinias pateikti and 26/IX, kuomet nutarta ir reikalingąją dalį piningų pajimti.
- 29/IX A[t]lankiau Perlojaus valsčių (10 km). Nesant ant vietos valsčiaus savivaldybės atstovų kreipiausi į vietos kleboną kun. Petkelį, kuriam išdėsčiau atsilankymo tikslą. Jis nurodė man įvairiais klausimais šiaip: klausimu limpamųjų ligų pranešė kad jo parapijoj jokių limpamųjų ligų epidemijos nebuvo ir nėra, tik buvę pavieni atsitikimai kruvinės ir vidurių šiltinės. Už rugpjūtį ir rugsėjį mėnesius virš išvardytosiomis ligomis mirę kruvine – 3 ir vidurių šiltine – 3. Žinios imtos iš bažnytinės mirusių užrašų knygos. Gydytojo nepatikrintos – tik iš žmonių nusakymo.
- Savivaldybių klausimu pranešė, kad Perlojaus valsčius mano susidaryti į atskira valsčių su visais jam prilygstančiais savivaldybės organais ir tą klausima pasiėmė išspręsti apskritis, o kol kas tvarkosi, kaip papildomu organu – viršaičiu, o kitais visais klausimais priskirtas prie Nedizingių valsčiaus. Manoma, kad nuo 28/IX bus sudarytas su visais valdžios organais, kaip atskiras valsčius ir sulig bendrų Lietuvos taisyklių.

Klausimu paskirstymo teikiamų L.R. Kryžiaus dovanų buvo sudaryti Perlojaus atskirą parapijinį Soc. Aps. Komitetą kuris susitvers iki 26/IX š. p. ir surinkęs žinias apie skaičių reikalaujančių pašalpos patieks tam laikui samata. Klebonas Petkelis čia pat pareiškė, kad Perlojaus S. Aps. Komitetas turbūt mažai tereikalaus pašalpos, nes labai nuvargusių, neturinčių arba iš ligos negalinčių savęs išlaikyti mažai tėra. Tačiau pabrėžimui Perlojaus liaudžiai Lietuvos valdžios rupestingumu reikalus bent mažą dalelę.

Tą pačia dieną nuvykau į Nedzingių valsčių (16 km). Neradęs vietoj valsčiaus atstovų nei klebono, kreipiausi į vietines mokyklos liaudies mokytoją Balčiūną ir vargonininką Kunkulį, kurie sulig kaimyniškosios Perlojaus parapijos klebono nurodymo labiausiai tenka ir paspiria Nedzingių valsčiuje visuomeninį darbą.

Jiedum išdėsčiau savo lankymosi tikslą ir į visus klausimus gavau maždaug patenkinantį nurodymą.

Limpamųjų ligų epidemijos klausimu nurodė, kad kaipo tokiomis epidemijos jokios limpamosios ligos nepastebima. Anksčiau buvę dažnesni atskiri susirgimai kruvine ir vidurių šiltine, iš kurių mirusiųjų per rugpjūtį ir rugsėjį mėnesius mirę – 6, jų tarpe keturi nuo 1–4 metų vaikai. Vidurių šiltine mirusių nebuvo. Dabar prasideda vaikų sirgimas kokliušu.

Lietuvos savivaldybės tverimosi klausimu nurodė, kad sulig instrukcijų gautų iš Alytaus apskrities visi valsčiaus valdybos organai susitvėrę esą.

Klausimu R. Kryžiaus pašalposms padalinimu susitarta sutverti Soc. Aps. Komitetą pritraukiant į tą darbą Valsčiaus Tarybą ir susitartą surinktom žiniom apie pašalpas reikalaujančių skaičių atvykti bendram Soc. Aps. Komitetų Varėnos apielinkės 26/IX išgavimai prigulinčios dalies pašalposms.

[?]/IX

Iš ryto tarpe žmonių Varėnos miestelio paplito gandas ir mane pasiekė, buk lygiai Varėnos kryptį Lenkai prasimušę ir artinantis, tačiau netikėdamas tom nuvykau Varėnos stotyn pasirūpinti vagonų burio perkėlimui į Marcinkonius. Pas Varėnos stoties komendantą patikrinau gandas ir pasirodė, kad gandai buvę pamatuoti ir prie to stoties komendantas pareiškė, kad kelio Marcinkonių link nebėra prie to patarė fronto artyn nebesitraukti nes padėtis neaiški. Pargrįžau Varėnos miestelin ir pakviečiau vietos Socialės Aps. Komitetą iš Valsčiaus viršaičio, vietos klebono Markuckio ir pil. Jurgelavičiaus, kad formaliai užbaigti įteikimą L. R. Kryžiaus aukų. Minėtojo komiteto nariai susirinkę pareiškė, kad vargiai bėra reikalas ką nors tvirti, nes padėtis labai abejotina ir pridūrė, kad jie tuomi jau nebegalės užsiimti, nes kai kuriems – Jurgelavičiui užėjus arba besiantinantiems prisieis pasišalinti, o kitiems išvengus užpalimū nenorėsi beužsiimti visuomenės darbu, nes tokie nuo lenkų daugiau kenčią.

Nepaisant to, įtikino, kad padėtis dar nėra taip abejotina per milicija buvo duota žinia į Daugių, Perlojaus, Nedzingių, Načės ir Valkininkų Valsčius, kad susitvėrusieji ten Soc. Aps. Komitetai Atvyktų Varėnon ne 26/IX bet 25/IX atlikimui padalinimo R. Kryžiaus pašalpos. Iš visų valsčių sulig susidėjusių fronto aplinkybių atsakymas gautas neigiamoj prasmėj, o su Nača net nebesusisiektą.

Gandai vis labyn plito buk lenkai prisiartinę net 12 km ir galop 5 km nuo Varėnos. Patikrinimui gautą antrą sykį nuvykau į Varėnos stotį, kame per telefoną užklausiau baro vado 7-to pulko Vado apie padėties stovį. Jis atsakė, kad šiame momente dar nieko pavojingo nėra, bet kas gali būti naktį arba ant rytojaus – negali nieko užtikrinti ir kaipo su frontu nieko bendro neturinčiam patarė geriau pasitraukti. Pagryžęs Varėnos miestelyn įsakiau buriui susitvarkyti susikrauti ir pasiruošti kelionėn. 6 ½ val. vakaro arkliais išvyko burys iš Varėnos Valkininkosna kur pribuvo 11 val. val. vakaro tą pačią dieną.

[?]/IX Valkininkų stoties viršininko buvo reikalaujama priemonių (platformos ir dengto vagono) burio tolimesnem traukimusi, bet kadangi ant stoties nuolat užimtas ešalonais negalėjo greit tikėtis vagonų gauti ir kadangi iš vadų dalių stovinčius Valkininkuose buvo sužinota apie besiantinantį priešą burys arkliais traukėsi Lentvario link, kur pribuvau apie 19 valandą. Išgavau iš Lentvario stoties viršininko platformą ir dengtą vagoną, burys juo pasitarpino 23 val. kad vyktų Kaunan.

26/IX Prekiniu traukiniu burys išvyko Kaunan ir pribuvo Kauno stotyn 27/IX 2 val. Ant stoties burys buvo sulaikytas iš priežasties vagonų skirstymo iki rytmečio. 27/IX 9 val. burys pribuvo Artilerijos pulkan Panemunėn. Tą pačią dieną Sanitarijos skyriaus viršininkui ir Artilerijos pulko Vadui apie sugryžimą pranešta.

4-to Skr. burio viršininkas
gyd. [Kazio Domarko parašas]

Rankraštis. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 4, ap. 1, b. 47, l. 89–94.

* * *

4-to Sanitarijos Skyriaus Skrajojamojo burio veikimo apyskaita

4-tas San. Skyr. Skrajojamasis burys įgalintas buvo atlankyti Lietuvos plautus atvauduotus iš Lenkų okupacijos – į pietus nuo linijos: Daugiai, Valkininkai ir ant Rusų demarkacinės linijos Tauzginienai; į žiemos – vakarus nuo linijos palei Rusų rubežiaus traukenčios: Tauzginienai, Radun, Sobakinee, Novy – Dvor, Oziory, Gardinas; į rytus nuo linijos Daugiai, Merkine toliau Nemunu iki Gardino.

Burio lankymosi virš užbręžtų plotų tikslas grynai sanitarinis – teikti medicinos pagalbą vietos piliečiams ypač kovoj su bet kokia esama ten epidemija. Tam reikalui Sanitarijos Skyriaus Viršininkas generolas L – tas Gydytojas Nagevičius aprupino burį medikamentais, kaip apsisaugoti nuo limpamų ligų, mediciniška literatura išplatinimui ir nurodė pamatinius dėsnius sanitarinio burio veikimo.

Apart to, kad informuoti besizingeidaujančia vietos visuomenę ir besitveriančias valdžios įstaigas besinaudodami proga L. Steigiamojo Seimo Nariai g. g. Šleževičius ir Kn. Krupavičius kartotiniuose susirinkimuose pamatiniai nušvietė buriui žemės klausimą; V. R. M – jos Savivaldybių departamentų atstovas – savivaldybių organizavimo pamatus.

L. R. Kryžius, savo keliu, įteikė buriui 10.000 auksinių pašalpos, kad išdalyti labiau suvargintiems ir negalintiems išsilaikyti, piliečiams.

Šiais uždaviniais vadovaudamas 4-tas San. Skyr. Skrajojamasis burys: viršininko gydytojo Domarko, vyresniojo gydytojo padėjėjo feldšerio Liepos, gailestingosios sesers Babrauskaitės ir sanitaro Raudonio 16 d. rugsėjo mėnesio išvyko jam pavestan rajonan.

Pavestąjį rajoną burys privalėjo atlankyti į mėnesį laiko, tačiau laikas galėjo būti prailgintas arba sutrumpintas žiūrint reikalo vietoje.

4-tas burys pavestame jam rajone numatė penkis svarbesnius sustojimo punktus, nuo kurių į visas pusės ribų kraštai siekė maždaug 22 km butent: Varėną, Marcinkonį, Paupe, Načą ir Valkininkus. Bet iš minėtųjų punktų, susidėjusiom fronto aplinkybėm, buriui prisidėjo sustoti tik Varėnoj ir Valkininkuose.

Sustojus buriui Varėnoj 19 d. rugsėjo m. valsčiaus šaltyšių sueigoj buvo pranešta tikslas burio lankymosi, kad išplatintu žinia kaimuose. Taipogi buvo skelbiama atskiriem žmonėm, kurių tą dieną atlaiduosna daug buvo atvykę.

Iš ryto 20/IX pradėjo sergantys piliečiai lankytis ambulatorijon, bet ne per daug skaitlingai, nes būnant Varėnoj iki 24/IX ambulatorijon atsilankyta sergančių tik 82 įpatos ir pas dviejų buvo pakviesta į namus.

Iš atsilankančių prisidėjo patirti, kad toksai negausus lankymosi ambulatorijon aiškinaamas pripuolusių darbymečiu. Nors girdėtis sergančių esą daug, bet laukų valymas ir įpač bulbių rinkimas visus trukdo ir verčia tam tarpui savo sveikatos trukumus užmiršti.

Tarpe atsilankiusiųjų ambulatorijon ligonių pasirodo visi išimtinai chroniškai užleistom senom ligom; tik du, kuriuos prisiėjo lankyti jų namuose, sergą vidurių šiltinėmis.

Tuo pačiu laiku, punktui pasiliekant Varėnoj, mano buvo atlankyta apsipažinimo tikslu artimesnieji valsčiai, butent: Daugiai, Perlojas ir Nedzingiai ir taipogi buvo tuo pačiu tikslu pasimatyta Daugiuose su kunigais Načos ir Valkininkų.

Kaip Varėnoj kaip ir ką tik minėtuose valsčiuose. Tarybų valsčiaus susirinkimuose ar šiaip pav. Varėnoj ir Daugėnuose, jau iš labiau apsišvietusių piliečių, išdėsčiau jiems Skrajajamojo burio tikslą prisiėjo patikrinti bendrai štai ką:

Klausimu epidemijų – tokių šiuo laiku niekur nesama. Prieš pasitrauksiant lenkams buvę dažnesnių susirgimų kruvine ir vidurių šiltinėmis, bet ir tuo laiku epidemijos puobudžio nebuvę. Pavyzdžiui už rugpjūtį ir rugsėjo mėnesius Perlojaus parapijoj, sulig užrašų knygoje apie mirusiuosius, žymisi palaidota nuo vidurių šiltinės – trjs; kruvine – taipogi – trjs.

Nedzingių parapijoj palaidota nuo kruvinės – šeši. Vienur ir kitur tarpe palaidotų esą vaikai amžiaus 1–4 metų, kurių ligų pavadinimai buvę abejotini. Kitose valščiose su pažymėjimais limpamųjų ligų mirusių nebuvę. Tačiau medicinos žvilgsniu vietos žmonių sveikatos klausimas labai žemai stovi. Anot šviesesniųjų nurodymo kitaip ir negalėję buti, nės jokios mediciniškos pagalbos ne iš kur gauti negalėję. Per visą laiką okupacijos laike ir dabar visame buriui paskirtame rajone, yra gydytojas tik vienas – Merkinėj, tai pačiame pakraštyje.

Todėl, nelaukdami gydytojo visai arba neišgalėdami pertoly jų pasiekti vietos liaudis labai įpratusi gydytis naminiu budu ne visuose atsitikimuose tinkančiu ir įpratę pasitikėti „šaptunam“, ką beveik kiekvienas atsilankiusysis ambulatorijon chronikas patvirtindavo, kad iš pradžių gydęsis pas „šeptuną“.

Iš visos eilės sveikatos klausimu pasikalbėjimu aiškus buvo pageidavimas, kad panašus buriai butų ne kilnojami bet rajoniniai – nuolatiniai. Jų tik nuolatinio dyku mediciniškosios pagalbos teikimu galėtų liaudį tuo klausimu apšviesti ir sveikatos gerbimo klausimą pakelti.

Valdžios organizavimo klausimu patirta, kad visuose atlankytuose valščiuose tverimosi sulig bendrų L. Valstybei dėsnių. Valščių Tarybos ir milicija visur esama ir veikia pilnoj tvarkoj. Anot nurodymų vietos savivaldybių atskirą liaudis visur patenkinta lietuvų atvadavimu ir labai prijaučia Lietuvių Valdžiai.

Pažymėtinas todėl esąs uolus liaudies dalyvavimas savivaldybių tvėrime, valsčių su-eigų lankymas, tikslus pildymas nutarimų ir valdžios nurodymų.

Kitaip atsinešusi liaudis prie Lenkų Valdžios. Nors pradžioj okupacijos Lenkai ir mėginę sutvarkyti valdžią įgaliotinių rinkimo teisėmis – nuo kaimų į valščių tarybos, nuo pastarųjų – į apskrities tarybą, tačiau lenkam nepasisėkė valdžios vietoje sutverti.

Pačiose pirmose sueigose buvę pasakya aštrių priešingų lenkų valdžiai kalbų, smerkenčių lenkų siekimus lietuvių krašte ir t.t. Panašiai reiškėčius susirinkimus lenkai paleisdavo ir šaudavo vėliau kitus tuo pačiu reikalu tikėdamasi palankesnio narių sastato.

Bet daugumos valščių lietuviai daugiau nebedalyvavę valdžios tvėrime nežiurint kartotino sueigų šaukime.

Tokiai padėčiai besant lenkai pastatė valščiuose savo įsakymų vykintojus.

Taip ir visą okupacijos laiką prie Lenkų Valdžios liaudis atsinešdavo pasingai.

Tarp nusiskundimų, kuriuos prisiėjo kesti lenkų okupacijos laiku, kai per vis sunkiausios buvęs pastočių (stuikų) statymas. Nors dabar lietuviams ir reikia pastotis siųsti, bet esą nesulyginamai lengviau – rečiau teprisieiną važiuoti.

Lietuvos R. Kryžiaus teikiamosios pašalpos (10.000 auks) klausimu pasitarus su veiklesniais ir geriau pažystančiais vietos gyventojus piliečiais buvo nuspręsta sudaryti vietoje Socialės Apsaugos Komitetus, kurie surinkę žinias apie labiau suvargšius, negalinčius užsidirbti ir išsilaikyti piliečius, sustatę samatą, atatinkamą dalį pašalpos teisingiau vietoje padalintų ir sektų jos tinkamą sunaudojimą.

Panašiu tikslu Soc. Ap. Komitetai buvo nurodyti: Varėnoj iš vietos klebono Kn. Makuckio, valščiaus Viršaičio NN. ir piliečio Jurgelevičiaus. Daugiuose iš pirm. Malinauskaitės Filomenos, vietinio klebono Dzekono Kn. Mirono, valščiaus Tarybos narių Bagdžio Mato, Babaliausko Leopoldo ir Gavelio Adomo.

Perlojaus valščių pasitarus pasiėmė sudaryti Soc. Aps. Kom-tą klebonas Kn. Petkelis; Nedzingiuose – liaudies mokyklos mokytojas Balčiunas ir vargonininkas pil. Babaliauskas ir Načoj – Dzekonas Kn. Kuzminskas.

Kaip suorganizuotose Soc. Aps. Komitetuose jau buvo padaryta, kaip ir besitverentiose manoma buvo įtraukti Komiteto sudėtin, apart veiklesniųjų vietos piliečių, išreiškusių norą tą darbą atlikti, dar bent po vieną narį iš vietos Savivaldybių, kad tuo duoti Komitetui valdiškos įstaigos puobudžio ir, kad tie Komitetai veiktų prie Valščiaus Tarybos, kaip Soc. Aps. sekcija. Komitetą sudaryti turėjo mažiausiai trįsypatos.

Jau susitvėrusieji ir besitverentieji Soc. Aps. Komitetai mane neturtelių registracijos darbą užbaigti ant 26 d. rugsėjo mėn. ir pristatyti buriui, jo stovyklon, išgavimui sulig samatos atatinkamos dalies pinigų.

Bet pradėtasai darbas negalėjo pasiekti užbrėžtojo galo.

Pasikeitus fronto aplinkybėm daugumos Komitetų nariai atsisakė tęsti darbą toliau, aiškindami: vieni, kad jiems prisieisią pasitraukti nuo beužeinančio priešo; kiti, kad nenorį prasikišti, kad išvengus persekiojimo okupantų, o su kitais Komitetais jau anksčiau nebegalėjo susisiekti visai: pav. Načos.

24 rugsėjo vakare, užėjus priešui beveik visą pavestąjį buriui rajoną, 4-tas Skrajojamas burys persikėlė Valkininkuosna, iš kur, susidarius ten frontui dirbęs tik vieną 25 d. apleido visai pavestą rajoną ir išvyko Sanitarijos Skyriaus Viršininko žinion.

Bendri įspūdžiai.

Žemė, atlankytųjų plautų, blogiausia. Ypač palei gelžkelio Landvarovas – Gardinas abiem pusėm maždaug po 10 km tesesi juosta pradedant nuo Valkininkų iki Gardinui mažai apgyvento smėlyno ir smulkių nesuaugusių miškų. Aplamai, atlankytuose plautose, plačiausios tyrumos lekenčio smielio. Kur ne kur slėniuose matytis maži sklypeliai dirbamos žemės, užsėtos grikliais arba rugiais. Šiek tiek geresne dirbama žeme matytis tik visai arti kaimų – daržai, bet aplenki kaimą ir vėl tokie pat smielynai. Todėl žmonės labai neturtingai gyvena. Iš žemės blogai pasimaitina. Pavyzdžiui ukininkas kurįs žemės 20 dešimtinių tinkamos dirbti prisiskaito tik 4 dešimties. Tuo žvilgsniu beveik visi atrodo mažažemiais.

Prieš karą daug vietinių gyventojų eidavo miestosna uždarbiauti.

Dvarų mažai esama.

Tautybės žvilgsniu, atlankytieji valščiai apgyventi lietuvių – dzukų. Bet retai kur yra kaimų, t. v. „akalicos“ apgyvendintos vien tik lenkiškai kalbančiais, prisiskirenčiais prie lenkų. Paviršutiniai šitų „akalicų“ gyventojai tik vien kalba ir skiriasi nuo lietuvių. Kaimynai gi lietuviai priduria, kad „akaličiečiai“ skiriasi tik dar didesniu skurdu ir, kad nesupranta lietuviškai „duok“, šiaip jau kitką viską suprantą.

Patriotizmas lietuvių labai pakilęs. Nevieno prisiėjo užklausti pageidavimo, kad Lietuvių Valdžia duotų ginklų į kaimus, esą jie sugebėtų nuo lenkų apsiginti ir dar kariuomenei paspirtų. Jų šiaip jau sukilę organizuotis į šaulių būrius ir partizanus. Pažymėtina, kad karštesniais darbuotojais tuo žvilgsniu pasirodo seniai.

Politiniu žvilgsniu anksčiau daug pamato ir šalininkų turėjęs bolševizmas. Dabar gi kuomet bolševikai buvo užėję, jų elgesys, plėšimai, visai pakreipė liaudies nusistatymą kiton pusėn.

Prie kitos bent kokios politinės srovės dabar nesireiškia.

Švietimo klausimas labai žemai stovi. Iki šiol beveik niekur jokių mokyklų nebuvę. Šiuo laiku, atsivadavo iš lenkų okupacijos pradedama steigti liaudies mokyklas bent po keles kiekviename valščiuje. Tuo steigimu liaudis labai užinteresuota. Savivaldybės labai sku-

botai tą klausimą riša ir gausiai asignuoja lėšų įtaisymui to kas priguli vietos Savivaldybėn – butų priruošimui, remontui ir kit. pav. Daugių Valščius Taryba ir Varėnos.

Aukštesniųjų mokyklų niekur dar nesama. Dar lenkų okupacijos laiku parapijinių atstovų suvažiavime Kolesnikuose buvo projektuota įsteigti Varėnos apygardoj aukštesnę 8 kl. Mokyklą su amatų skyrium, bet minėtasai projektas dar tebėra nevykdomas.

Aplamai norinčios ir galinčios mokytis jaunuomenės yra daug.

Valstybiniu žvilgsniu patirta, kad liaudis labai patenkinta esama Lietuvoj tvarka bendrai. Tik keliose atvejose prisiėjo girdėti nepatenkinimo, kad Lietuvių Valdžia prileidžia valdžios elementų, kurie prieš lietuvių atėjimą atvirai dirbo Lietuvos nenaudai tarnaudami lenkam arba bolševikam. Taip pat girdėtis nepatenkinimo, kad negrėbimasi priemonių stabdyti darbo įvairių pasislėpusių kurstytojų ir bolševikų agitatorių.

Bet paaiškinus, kad iš Savivaldybių įstaigų tarpo negeistini elementai turi būti pašalinami pačių piliečių rūpesniu, o aplamai sudarant valdžios aparatą ant greitųjų Lietuvių Valdžia tame tarpe visų smulkmių nužiūrėti negali, tą klausimą kėlusieji liko patenkinti.

177

4-to San. Skyr. Skrajajamojo burio viršininkas gydytojas Domarkas

Rankraštis. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 4, ap. 1, b. 47, l. 95–102.

* * *

485 N

1920 m. IX-11 d.

Vietinės Kariuomenės Brigados Vadui

Į atvaduotus kraštus yra siunčiami 4 medicinos buriai. Prašau įsakymo tų kraštų komendantams teikti visokeriopa pagalbos tiems buriams.

S.S.V.

I burys važiuoja iki geležinkelio stot. N. Švenčionis

II „ „ iki gelžk. stot. Vileikos

III „ „ Landvarovo

IV „ „ Varėna

Rankraštis. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 4, ap. 1, b. 47, l. 103–104.

* * *

Telefonograma No.577/c

1920 m. IX m. 5 d.

L. Skubiai

Tiekimų viršinininkui

Prašau skubaus Tamstos parėdymo prirengti 4 skrajojantiems medicinos pagalbos būriams keturis didesnius gurguolių vežimus su dvejais stipriais arkliais ir pakinkimais kiekvienam. Vežėjus-sanitarus paskirs Sanitarijos skyrius.

Prašau nurodymų kur 7 šio mėn. iš ryto reikalingais atestatais Sanitarijos skyrius gali atsiimti šitas prikomandiruotas žinion susisiekimo priemonės.

Gdyt. Gen. Leitenantas Nagius

178

Rankraštis. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 4, ap. 1, b. 47, l. 106.

* * *

Sąrašas personalo skrajojamojo burio I rajono[:]

gydytojas – Čeponis

sesuo – Kybartienė

felčeris – Milevičius

sanitaras – Gramukovas.

Rankraštis. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 4, ap. 1, b. 47, l. 107.

* * *

II-OJO SKRAJOJAMO BURIO PERSONALO SĄRAŠAS.

NN	PAREIGOS BURYJE	PAVARDĖ VARDAS	IŠ KOKIOS DALIES	PAREIGOS DALYJE	PASTABA
1	GYDYTOJAS	PETRAITIS ANTANAS	I RAITELIŲ PULKO	l. e. p. vyr. gydytojas	
2	felčeris	TALEIKIS ANTANAS	“ “	vyr. gyd. padėjėjas	
3	gailestingoji sesuo	AMBRAZIEJUTĖ- PETRAITIENĖ	karo ligoninės	gailestingoji sesuo	
4	sanitaras- vežikas	BRAZLAUSKAS JONAS	I Raitelių Pulko	sanitarinio punkto sanitaras	

gyd. vyr. leitenantas [parašas: Petraitis]

Mašinraštis. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 4, ap. 1, b. 47, l. 110.

* * *

4-to (pietinio) burio personalo sarašas

NN eilės	Pareigos buryje	Pavardė ir Vardas	Pareigos dalyje	Iš kokios dalies
1	Gydytojas	Domarkas Kazys	Vyr. gydytojo	1-mo Artilerijos pulko
2	Felčšeris	Liepa Jonas	Vyresn. gydytojo padėjėjas	1-mo Artilerijos p.
3	Gailesting. sesuo	Šileikytė Jadvyga	Gailesting. sesuo	1-os Karo ligoninės
4	Sanitaro (vežiko)	Petras Jurgaitis	Sanitaras	1-mo Artilerijos pulko

179

Mašinraštis. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 4, ap. 1, b. 47, l. 109.

* * *

452 Nr.

Sausio Mėn. 13 d. 1921 m.

Kaunas

„Lietuvos“ Redakcijai.

Steig. Seimo narys M. Sleževičius ir Vyriausias Armijos Gydytojas Generolas Leitenantas Nagevičius praso tamstos idėti „Lietuvos“ pridedama prie šio straipsnio apie Skrajojamus Burius.

Apie Tamstos nustatoma prasoma duoti žinia Sanitarijos Skyriui.

III Dalies Viršininkas

Gydytojas Pulk. Leit.

Mašinraštis. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 4, ap. 1, b. 47, l. 112.

Lietuvos kariuomenės skrajojantys sanitarijos būriai Vilniaus krašte 1939 m.

PROTOKOLAS

Kaunas, 1939 m. lapkričio 30 d. Karo sanitarijos valdyboje, vadovaujant brig. generalui gyd. Nagiui-Nagevičiui ir dalyvaujant „Lietuvos Aido“, „Lietuvos Žinių“, „XX amžiaus“ atstovams įvyko susirinkimas Vilniaus skrajojamųjų sanitarinių būrių pareigūnų, grįžusių iš žygio po Vilniaus kraštą. Dienotvarkė – dalyvių pranešimas apie savo žygį. Kalbėjo kiekvienas dalyvis – būrių vadai, gail. seserys, studentai medikai ir vežikai, papildomai atsakydami į spaudos atstovų ir kitų klausimus.

180

I būrys

Vadas – san. ltn. gyd. Mikalauskas, gail. sesuo – p. Vencienė, stud. medikas – eil. Kanclyvis, vežikas – eil. Kundratavičius.

Būrys nuvažiavo 204 klm kelią, kurio ypatybės: apie 1/2 kelio – seni plentai, kita dalis – blogi šunkeliai. Sušelpė 23 žmonės, išleisdamas 452 litų.

Priėmė 1341 ambulatorinių ligonių. Apkrečiamosios bei epideminės ligos: Typhus abdominalis – 1 (0,07 %), Tbc. – 17 (1,22 %), Trachoma – 2 (0,66 %), Scabies – 48 (3,6 %), Favus – 4 (0,28 %).

Žmonės su kuriais teko turėti susidūrimų laikė save: lietuviais apie 70 %, nors jų dauguma lietuviškai nekalba, bet jų tėvai ir seneliai kalbėję, gudais apie 10 %, lenkais apie 9 %, tautiškai nesusipratę apie 10 %, žydų buvo 0,9 %.

Daugiausia: lietuvių – Maišiagalos, Trakų srityje, lenkų – Mickūnų, Maišiagalos srityje, gudų – Rudaminos, Šumsko srityje. Lenkų mažuma daugumoje atėjūnai iš Lenkijos. Žmonių pažiūra į buv. lenkų valstybę daugumoje, ypač ūkininkų, neigiama, o į Lietuvos – gera; per ją tikisi pagerinti savo gerbūvj.

Veik visi laukia žemės reformos. Ūkininkų dauguma mažažemiai.

Žmonių materialinis stovis labai blogas, ypač anapus už Vilniaus, o to stovio kultūros lygmuo:

lietuvuose – pakenčiamas, lenkuose – nedidelis. Tam stoviui vykstančio karo įtaka nėra didelė. Žmonės pašaro neužtenka. Žmonių asmens ir butų švara bei higiena labai menka. Kadangi higienos sąlygos ir materialinis stovis labai blogi, todėl ir fizinė sveikata ir moralinis stovis menki.

II Būrys

Vadas – sanitarijos kpt. gyd. Tupčiauskas, gail. sesuo – Vaitelytė-Mačiuikienė, stud. medikas A. Kaveckas, vežikas – K. Garšva.

Būrys nuvažiavo 274 klm. kelią, kurio ypatybės: kelias į Bezdonius, Buivydžius, Punžanis, Korkožiškes, Pabradę, Sužonis, Grybus buvo daugumoje smėlėtas, nuo N. Švenčionėlių į Pašeimenę, Kaltinėnus, Lūšę, Rimšėnus, Antakmenę, Kazitiškes, Rimšę, Gaidžius, Vaitkiškes, Tilžę ir Turmantą – geresnis.

Žmonių pašalpoms išleido 801 litą ir duodamas savo maisto atsargų (druskos, sukraus, lašinių ir t. t.).

Priėmė 1021 ambulatorinių ligonių. Apkrečiamosios bei epideminės ligos: Antakmenėje vienas epideminis meningitas ir Sužionyse – vienas difteritas.

Žmonės su kuriais teko turėti susidūrimą laikė save: lietuviais – 51,2 %, lenkais – 48,18 %, šiame skaičiuje lenkiškai kalbančiųjų buvo apie 8 %, gudų žydų buvo 0,58 %.

Daugiausia: lietuvių – Grybų, Pašeimenės, Kaltinėnų, Palūšės, Rimšėnų, Antakmenės, Kazitiškės ir Rimšės srityse, lenkų – Bezdonių, Buivydžių, Punžonių, Korkožiškės, Sužionių, Ornarų srityse, gudų – Gaidžių, Vaitkiškių, Tilžės, Turmanto srityje. Lenkų mažuma – miestelių valdininkai.

Visi keikia lenkų valdžią, kuri nieko gero jiems nedavusi ir visą Lenkiją praradusi.

Dauguma skaito Lietuvą išvaduotoją iš bolševikų jungo.

Mažažemiai ir bežemiai labai suinteresuoti žemės reforma.

Žmonių materialinis stovis ir to stovio kultūros lygmuo: lietuviuose – geresnis nei pas lenkus ir gudus, lenkuose – blogesnis, guduose – vidutinis.

Trūkumas pašaro ryškiai visur jaučiamas. Maisto trūkumas jaučiamas artimesnėse srityse prie Vilniaus, kur blogi smėlėti laukai. Kaimas atsilikęs higienos srity.

Pasirodo, kad maisto trūkumas atsiliepė į žmonių fizinę būklę, žmonės atrodo išvargę, anemiški. Tačiau visi tikisi geresnių laikų ir optimistiniai nusiteikę džiaugiasi atvykus Lietuvos valdžiai.

III būrys

Vadas – sanitarijos kpt. gyd. Kubilius Vincas, gail. sesuo – Kusienė Stefanija, stud. medikas grand. Skrinskas, vežikas – eil. Bartninkas Pranas.

Būrys nuvažiavo 196 klm. kelią, kurio ypatybės: pusė plentas arba žvyro kelias, pusė akmenuotas arba smėlingas. Sušelpė 53 žmonės, išleisdamas 833 litų ir be to duodamas 2500 maisto davinių.

Priėmė 1037 ambulatorinių ligonių. Apkrečiamosios bei epideminės ligos: apkrečiamų – 65, epideminių – 1.

Daugiausia rado: lietuvių – Valkininkų, Varėnos II, Kalesnykų srityse, lenkų – Turgelių miestelyje, gudų (tuteišy) – visose kitose Valkininkų apskr. vietose.

Žmonių pažiūra į buv. lenkų valstybę bloga, o į Lietuvos gera, – sako Vilniaus Kraštas yra tikra lietuviška žemė.

Žmonės patenkinti žemės reformos projektu ir laukia jo vykdymo.

182

Žmonių materialinis stovis menkas, o to stovio kultūros lygmuo: lietuviuose – vidutinis, lenkuose – vidutinis, guduose – blogas, žyduose – vidutinis. Tam stoviui vykstančio karo įtaka: dvarai nukentėję, kaimas ne.

Žmonių asmens ir butų švara bei higiena visai bloga.

Žmonių fizinė sveikata bloga dėl nešvaros ir didelio alkoholizmo, moralinis stovis – daug vagysčių ir apgavysčių.

Tarpe žygyje dalyvavusiųjų jaučiamas didelis pasitenkinimas tuo, kad jiems pirmiems teko apžiūrėti į Lietuvos ribas sugrąžintą kraštą, nors trumpai pažinti jo fizinį, materialinį ir moralinį stovį ir suteikti jam pirmą (pagalbą) medicinos ir dvasinės paguodos pagalbą.

Burių veikla plačiau aprašyta burių vadų apyskaitose (raportuose ir pranešimuose).

Brig. Generolas gydytojas

Pirmininkas [parašas]

Adm. Mjr.

Sekretorius [parašas]

Mašinraštis. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 4, ap. 1, b. 480, l. 1–2 ap.

* * *

1-mo Vilniaus skrajojamo būrio

Vadas

Gyd. leit. Mikalauskas

1939-XI-2

Rukainiai

Karo Sanitarijos Viršininkui

Raportas

Iš Kauno išvykau X-29 d. 20.30 val. Vilniuje visas informacijas davė pulk. Gudelis. Vilniuje praleidau vieną dieną, žmonių be darbo labai daug. Krautuvėse nieko neparduoda už zlotus, laukia litų. Žmonės labai neramus, skundžiasi alkiu šalčiu ir laukia, kad atvyks Kauno valdžios žmonės sutvarkys jų reikalus.

X-31 d. iš ryto išvykau iš Vilniaus, prie Aušros Vartų minia triukšmavo ir reikalavo darbo ir duonos, todėl pasukau kitomis gatvėmis ir vykstu Medininkų link. Pakeliui nesutikau nei vieno žmogaus, kuris kalbėtų lietuviškai. Į mus žiūri visis palankiai. Dabar sustojau Rukainių bažnytkaimyje. Žmonės labai neturtingi. Lietuviškai kalba tik Klebonas kun. Šalkauskas.

XI-1 d. laike pamaldų suėjo į bažnyčią kareiviai rikiuotėje, ir laike mišių giedojo lietuviškas giesmes, tas padarė žmonėms nepaprastą įspūdį. Visi kartojo, kad lietuviai yra katalikai. Ligonį renkasi daug, pav. šiandien dirbau nuo pat ryto iki sutemos, be pertrauktų, priėmiau aplankyti ir namuose sergančius. Žmonės gyvena vargingai kai užklausi kas esi? atsako „Katalikas“ ir atrodo, kad jiems jokio skirtumo nėra kas juos valdys. Su žmonėmis ilgai pasikalbu, dauguma savo nuomonę pakeičia, pasiima literatūros ir mandagiai padėkoję išsina, bet nežinau ar ilgai jie tokios nuomonės bus. Savo sesutės darbus esu tiesiog sužavėtas, netingi ji ir naktį aplankyti ligonio, stebiuosi jos drąsa, nes iš pradžių man ji sudarė kitą įspūdį, netingi pereiti per žmones, kada reikalinga suteikia ir materialinę pagalbą, daugiau mūsų atsargos produktais – sako, mes vis kaip nors pragyvensim. Pirkti iš žmonių nieko negalima, sako, kad jie nieko neturi, tik kartais ligoniai atneša kiaušinių už apžiūrėjimą, bet ir už tai mes užmokam. Žmonės tamsoki, studentų, gimnazistų nėra. Dar nėra jokių valsčiaus savivaldybių – nežinau kodėl nesiskubinama aprūpinti bet kokia valdžia valsčius, nes žmonės abejoja ar tinkama lietuvių valdžia bus, o gal grįš sovietai ir klausė, kodėl valsčius neperimtas.

Infekcinių ligų nėra. Vienam vienkiemy yra įtartinas ligonis vidurių šiltinės, visi nurodymai ir profilaktiški veiksmai atlikti. Šiaip infekcinių ligų epidemijų nėra.

Mano apylinkės žmonės nepaprastai patenkinti, kad Lietuvos valdžią taip jais rūpinasi ir siunčia net daktarą ir sesutę, o čia jiems daktaras buvo retas svečias. Žmonės,

sakosi, visai nesitikėjo, kad ateitų tokie laikai, kad kas nors imtų rūpintis jų gerove. Jums žmonių atleidus, kai klausiau kitų kas esi, jau drąsiai atsakydavo. „Viedomu že litvin však tu od davnu Litvu“.

Mes dar turime daug energijos, pradžia darbo jau pateisino būrių išsiuntimą į šį nualintą mūsų kraštą. Toliau vyksiu XI-4 d. į Medininkus o iš ten jei galėsiu išvažiuoti tai pro Lavoriškj, Mickūnus, N. Vileiką į Vilnių. Manau XI-10 d. būti Vilniuje, prašyčiau Poną Generolą, jei galima, kad leistų ten man pasipildyti trūkstamais vaistais (pabrukta raudonai). Prašyčiau pranešti pulk. Gudeliui, kad jis duotų įsakymą (pabrukta raudonai) kuriam nors Vilniuje esančiam pulko san. k-kui duoti, jei man būtų reikalingi, vaistai. Keliai labai blogi.

184

Gyd. leit. K. Mikalauskas
I-o Vilniaus sanitarinio būrio vadas

Rankraštis. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 4, ap. 1, b. 480, l. 3-4.

* * *

1-mo Vilniaus skrajojamo būrio
Vadas
Gyd. leit. Mikalauskas
1939-XI-7
Medininkai
N 2

Karo Sanitarijos Viršininkui

Raportas

Su savo būriu randuosi Medininkuose pusantro kilometro nuo Sovietų rubežiaus. Apsigyvenau mokykloj, nes viena klasė su pora kambarių buvo tuščią. Mokykla nebaigta statyti, todėl labai šalta. Darbo labai daug, šiandien atleidau virš šimto ligonių. Jokių infekcinių ligų iki šiol neužtikau. Žmonės čia skiriasi nuo kitų tuo, kad visi pasisako esa „litvini“ ir seniau jų tėvai visi kalbėdavo lietuviškai, tik lenkų ponai pavergę šį kraštą atėmė iš jų gimtąją kalbą.

Visi džiaugiasi ir laukia Lietuvos valdžios ir keista, aš čia esu „pirmoji kregždė“ kuri bendrauja su liaudimi, valsčių valdybos dar nesutvarkytos žmonės negauna jokių informacijų ir labai bijo bolševikų. Ryt į mano vietą atsikels policija, tai jiems bus ramiau. Kalbu su žmonėmis ilgai, visi nuvargę, o gal įpratę skustis esama sunkia buitimi, dideliais mo-

kesčiais. Esu ir kūno ir sielos gydytojas, nes kiekvieną turi nuraminti ir pranašauti daug geresnį rytojų. Ūkininkai tikrai apleisti, nei bekonų neaugina, pieninių nėra. Turi po vieną karvę, pieno dabar sunku gauti net ligoniams. Minta bulvėmis ir [neįskaitoma] mėsos, savo „gerais“ laikais nevalgydavo o dabar apie mėsą negalvoję. Neturi muilo, sako negali gauti pirkti, todėl čia susidurė medicina su kliutimi. Reikėtų miestelių krautuves aprūpinti nors skystu muilu ir žibalu, gaila dar nesusiformavę valsčių valdybos, jos galėtų tuo rūpintis. Jei nėra muilo, tai sunku gydytojui reikalauti reikiamo kūno švarumo. Žinoma prisieina ieškoti išeičių iš įvairių padėčių. Personalas būrio energingas ir ypatingai gerai nusiteikę nežiūrint to, kad prisieina šalty ir per lietuų važiuoti ir dar patiems maistu rūpintis. Nuotai-ka nepaprastai gera, tur būt, dėl to, kad iš tikro tik dabar matosi, kaip buvo būtini sanitariniai būriai moraliniu atžvilgiu; pasirodo Vilniaus provincija niekas nesirūpina, o juk čia daugiausia mūsų žmonės, o ne mieste kur yra dauguma svetimtaučių, ir kuriuos sunku patenkinti, nes jiems kitkas rūpi. Džiaugiuosi kad Karo Sanitarija, kurioje dirbu, randa reikalingu padėti sunkiu laiku tikriems Lietuvos vaikams tolimuose užkampiuose ir suteikti jiems medicinos kartu ir moralės pagalbą.

Gyd. leit. K. Mikalauskas

I-o Vilniaus sanitarinio būrio vadas

Rankraštis. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 4, ap. 1, b. 480, l. 5–5 ap.

* * *

1-mo Vilniaus Sanitarinio
būrio vadas lt. Mikalauskas
N 3
Mickunai
1939-XI-13

Karo Sanitarijos Viršininkui

Raportas

Darbas eina pilnu tempu. Žmonės prisimena 1920 metų lietuvių sanitarinius būrius. Su ašaromis akyse pasakoja, kad tas vienintelis atsiminimas pas juos neišdilo iki šio laiko, nes užėjusi 1920 metais lenkų valdžia jokio rūpinimosi žmonėmis nerodė, nei pradžioje nei per visą laiką. Jie patys man priminė, kad 1920 m. taip pat gydytojai iš Lietuvos gelbėjo žmones nuo mirties duodami vaistus ir kitus patarimus.

Dar iki šiol lietuviškų sryčių neužėjom, žmonės kalba maišyta lenkų baltgudžių kalba, kalboje pasitaiko ir lietuviškų žodžių kaip pav. „rupimatsia“ = rūpintis. Lenkinimo liz-

dai yra klebonijos ir mokytojai; dauguma mokytojų atkelta iš Lenkijos gilumos, kunigai taip pat lenkai. Lietuvių kunigų radau Rukainiuose kun. Šalkauską ir Mickunuose senelį kun. Veličką, kuris silpnai kalba lietuviškai, bet delei lietuviško nusistatymo gavo labai menką kleboniją ir nesugyveno su kitais kunigais.

Kaimo žmonės turi zlotų, bet už juos nieko negali nusipirkti, nes už zlotus niekas nieko neparduoda, Vilniuje yra druskos, muilo, bet perka tik Vilniaus miesto gyventojai su kortelėmis už zlotus. Kaimo žmonės sako, kuo mes blogesni, kodėl mes negalime pirkti. Aš patariau steigti koperatyvus. Mano nuomonė miesteliuose reikia suorganizuoti koperatyvus, kuriuose žmonės galėtų nusipirkti reikalingiausius daiktus, todėl būtų gera, kad kas nors iš Lietuvos tuo klausimu padėtų rūpintis. Koperatyvai galėtų būti valdžios žinioje, vestų buhalteriją ir atskaitomybę. Gal čia prisidėtų ir Vilniaus kraštui šelpti komitetas, nes žmonės būtų aprūpinami reikalingiausiais dalykais, kaip muilu ir druska.

186

Užkrečiamų epideminių ligų nėra. Ligonijų turiu nemažai, dirbti tenka nuo ryto iki vakaro. Visas personalas dar turi energijos perteklių, ūpas geras ir pas mus ir pas žmonės.

XI-15 d. po pietų būsiu Vilniuje pasipildysiu vaistais pašaru ir vyksiu Maišogalos link, nes pietų rytų ir dalinai šiaurinę dalį savo sryties būsiu aplankęs.

Gyd. leit. K. Mikalauskas
I-o Vilniaus sanitarinio būrio vadas

Rankraštis. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 4, ap. 1, b. 480, l. 6–6 ap.

* * *

I-o Vilniaus Sanitarinio
būrio vadas lt. Mikalauskas
N 4
Vilnius
1939-XI-17

Karo Sanitarijos Viršininkui

Raportas

Esu Vilniuje nes pritrūkau pašaro, kurio pirkti negalima gauti: dvarų pašarą išsivežė sovietų valdžia, o ūkininkai menki, sakosi, sau nei šieno nei avižų neturi. Apsistojau 1-am p. pulke, kur man maloniai teikia visokeriopą paramą iš čia gausiu ir pašaro

tolimesnei kelionei. Taip pat, pritrūkiau vaistų, tai ir gi pasipildysiu iš Vilniaus Rinktinės ligoninės. Būdamas Mickunuose apžiūrėjau mokyklos mokinius, trachonuotų ir su piktšausiais (favus) neradau. Žmonės nors kalba lenkiškai, bet lietuvių mokytojų laukia, klausė: „Kada pradės mūsų vaikus mokyti lietuviškai?“ ir pabrėžia, kad lenkai siusdavo į mokyklas bedievius mokytojus. Žmonės visur pamaldūs, jiems bažnyčia viskas. Jiem svarbiausias darbas čia eis per mokyklą, todėl svarbu parinkti tinkamus žmonės – mokytojus. Jei pasitaikytų iš mokytojų netikinčiųjų, svarbu, juos įspėti, kad jie savo nusistatymą užmirštų o kiek galint toleruotų gerbtų tikybą. Lenkinimo yra du šaltiniai, kunigai ir mokytojai. Bet jei eis kova tarp kunigų ir mokytojų tai mokytojai pralaimės. Mano nuomonė, tai labai svarbu, laiku suprasti, nes kunigų mes negalėsime pakeisti. Būtų gera, kad ponas Generolas informuotumėt apie tai švietimo ministerį, kad jis rastų būdą išrišimui šio svarbaus klausimo, žinoma tas liečia tik lenkiškas sritis. Aš su savo personalu bažnyčių lankiau, ir jei ateidavo prieš pat pamaldas ligoniai, tai prašydavau palaukti, aiškindamas, kad sekmadieniais mes ir gi meldžiamės, o tik labai skubias ir būtinas medicinos pagalbos teikiame. Prašydavau kad ateitų po pamaldų. Ir keista, kad toks mano elgesys nueidavo iš lūpų į lūpas per kelias dešimtys kilometrų, ateidami žmonės sako, kad dabar sulaukė tikrų krašto šeimininkų, kurie pripažįsta Dievą. Tik būtina „iškasavot“ mokytojus, kurie per mišias užsistato radio ir geria arbatą. Prašo greičiau lietuvių mokytojus.

Epideminių ligų nėra. Pasitaiko šeimos sergančios niežais – duodu vaistus ir patarimus. Ryt važiuoju Maišogalos link ir per Trakus baigsiu savo kelionę po Vilniaus teritorijos trečdalį. Personalas jaučiasi nenuvargęs, sesutė, sako turėtų, energijos dar vienam tokiam reizui.

Gyd. leit. K. Mikalauskas
I-o Vilniaus san. būrio vadas

Rankraštis. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 4, ap. 1, b. 480, l. 7–7 ap.

* * *

I-mo Vilniaus Sanitarinio
būrio vadas lt. Mikalauskas
N 5
Maišogala
1939-XI-21

Karo Sanitarijos Viršininkui

Raportas

Pradėjau paskutinę dalį savo maršruto. Iš čia vyksiu pro Lankštą, Sudervą, Rykontus, Lentvoravą į Trakus, o iš Trakų į Vilnių.

Čia žmonės kiti negu pietinėj ir rytinėj daly, žemė geresnė, ir ūkininkai gyvena geriau. Maišogala nors ne mažas miestelis, bet su būtais sunku, vos radau pora kambarių ir tie labai nešvarūs. Porą valandų užtruko, kol mes nuėmėm voratinklius, nušlostėm langus ir išsiplovėm grindis. Pažymėtina, kad žmonės ir turtingesnis, bet labai nešvarūs, gal neturėjo gerų pavyzdžių. Mūsų šeimininkai pamatę kaip mes jų kambarius sutvarkėm, tuojau sekančią dieną ir pas save padarė tokią pat švarą. Čia visi lietuviai. Lietuviškai kalbančiųjų yra daugiau negu kitur. Vaikų neleidžia į mokyklą, ir sako neleis tol, kol neatvyks mokytojas lietuvis.

188

Pasitaiko ligonių, kuriems reikalingas ligoninės gydymas. Pav. šiandien atsilankė iš karo grįžęs su „tetanum“³ – nusiunčiau į Vilnių; bet Vilniuj dar neorganizuotos mūsų ligoninės, Universiteto klinika dar neperimta, kur ligonius siusti neaišku? Šis klausimas turi būti išspręstas greitai, kiek man žinoma, lenkų universiteto klinikoje nėra traumos, dažnai ligoniai negauna maisto. Kalbėjau tuo reikalu su pulk. Gudeliu, jis man nieko konkretaus nepasakė, klausiau gal, daktaras Ūsas žino ką nors. Tai pulk. Gudelis pasakė, jog kalbėjęs su dr. Ūsu, kuris taip pat tuo reikalu nieko aiškaus nepasakė. Ligonius siunčia į lietuvių kliniką, o jei ten vietų nėra patariu kreiptis į Universiteto klinikas. Būtų gerai, kad šį reikalą išsprendus, duoti pranešimą į valsčius, kur ir kokios ligoninės veikia. Šiandien apžiūrėjau tūkstantąjį ligonį. Ligonijų visur yra, bet epideminių ligų nėra.

Gyd. leit. Mikalauskas

I-o Vilniaus san. būrio vadas

Rankraštis. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 4, ap. 1, b. 480, l. 8–8 ap.

* * *

I-mo Vilniaus Sanitarinio
būrio vadas lt. Mikalauskas
N 6
1939-XI-26
Trakai

³ Stabligė.

Karo Sanitarijos Viršininkui

Raportas

Rašau iš paskutinės savo stovėjimo vietos, nes ryt grįžtu į Vilnių. Čia lietuviškai kalbančių žymiai daugiau ir retai kuris pasivadina save „tuteišy“, dauguma sakosi esą lietuviai. Žemė čia geresnė, ūkininkai gyvena geriau, bet dar kaimuose. Einant keliu susitikę visi sveikinasi lietuviškai „Labą dieną“, nors ir užkalbinus pasirodo, kad lietuviškai nemoka. Trakuose yra mūrinė dviejų aukštų ligoninė. Užrašas ant ligoninės lietuviškas „Valstybinė ligoninė“. Lovų yra 50. Gydytojas vienas, rusas, labai simpatingas. Išrodė man visą ligoninę. Ligoninė turi pirtį, kuria naudojasi visas miestas. Ligonijų dabar guli 20. Užkrečiamųjų ligų čia nėra. Trakų valsčius, kuriame yra apie 12 tūkstančių gyventojų įregistruota sergančių trachoma 600 žmonių. Čia stovėjo lenkų pasienio batalionas, kareivinės dabar tuščios apnaikintos bolševikų ir vietinių gyventojų. Per visą laiką apžiūrėjau 1341 ligojį. Esu įsitikinęs, kad mano darbas nemažas indėlis į tolimesnį darbą, tik tas galės įvertinti, kas čia dirbs, nes sanitariniai Vilniaus būriai tai pirmieji pionieriai, kurie padėjo gana stiprius pamatus tolimesnei statybai.

189

Gyd. leit. K. Mikalauskas

I-o Vilniaus sanitarinio būrio vadas.

Rankraštis. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 4, ap. 1, b. 480, l. 9.

* * *

I-mo Vilniaus Sanitarinio
būrio vadas lt. Mikalauskas

N 7

1939-XI-29

Kaunas

Karo Sanitarijos Viršininkui

Raportas

Šiandiena 10 valand. su visu savo būriu grįžau iš amžinosios mūsų Sostinės Vilniaus. Nežiūrint gana sunkių aplinkybių, blogi keliai, stoka maisto ir pašaro neįprasta man kalba, visas mano būrys kuo geriausiai nusiteikęs ir po viso darbo pamačiau, kad šis Kraštas yra mūsų, vietovardžiai kad ir sulenkinti, bet daugumoje, žmonių lūpuose išlikę lietuviški – žmonių (vietinių) pavardės lietuviškos. Tikrai jie visi, mums padedant, liks

gerais Lietuvos vaikai. Važiuojant traukiniu, Vilniaus žemėmis džiaugėmės, kaip vaikai. Sesuo Vencienė grįžtant į Kauną pasakė: „Nežiūrint atlikto darbo, jaučiuosi taip gerai, kaip niekuomet nesijausdavau, ir jei reikty, tai dar tiek laiko ir darbo paaukočiau“. Mes pirmieji susidurėm su Vilniaus krašto kaimu ir jo gyventojais – žmonių būdas lietuviškas, nuoširdūs vaišingi ir kiek išgalėjo tiek mums padėjo. Skubiai reikalinga atsikratyti lenkais – atėjūnais, kurių misija Vilniaus krašte visiems yra žinoma. Kaip tai įvykdyti mūsų Vyriausybė, manau ras tikrą kelią. Ūkininkai zlotų neturi – todėl mano nuomonė klaidinga yra didesnes zlotų sumas versti į litus. Jei tai bus daroma, labai neigiamai atsilieps mūsų gyvenime. Dėl zlotų nervojasi žydai ir turtingesni lenkai, gavę litus jie panaudos juos agitacijai ir propogandai prieš mus. Ir dabar žmonėms pasakoja, kad jie neturi tiek zlotų, keik Lietuvos valdžia leidžia jiems pakeisti, todėl žydai ir kiti turtingesni juos panaudoja, duodami jiems mažą nuošimtį. Po darbo man susidarė labai geras ir teigiamas įspūdis apie Vilniaus kraštą, nežiūrint kad mano sryty lietuviškai kalbančių mažai.

Reikalinga, ir esu įsitikinęs, atsiras darbą mėgstančių žmonių, tikrai pasišventusių kilniam, bet sunkiam ir atsakingam darbui Vilniaus krašte. Jokiomis kalbomis ir avacijomis bei problemoms nepasieksima nieko, čia reikalinga dirbti vietoj jų akyse ir tikrai bus laimėta. Tik darbas mums duos giedresnį rytojų.

Gyd. leit. K. Mikalauskas
I-o Vilniaus san. būrio vadas

Rankraštis. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 4, ap. 1, b. 480, l. 10–10 ap.

* * *

II-ro Vilniaus Krašto Skrajojamojo Sanitarinio Būrio Viršininkas
1939.XI.6
Pabradė
N. 1.

Karo Sanitarijos Viršininkui

Raportas

Pranešu Tamstai, kad II-ro Vilniaus skraj. Sanit. Būrio darbas vyksta sėkmingai ir to būrio dalyviai yra sveiki ir geroj nuotaikoj.

Iš Vilniaus išvykom spalio mėn 31 d. 8 val. 45 min. Bezdonių Linkui. Kelias buvo labai blogas. Pusiaukelėje turėjome pirmus lauko pietus. Tik apie 16 val. pasiekėm Bezdonis, kur tinkamos vietos nakvynei neradom ir teko grįžti į Bezdonių dvariuką.

Lapkričio mėnesis 1 d. priėmė 12 ligonių, kurių tarpe 2 stacionarius, ir tik apie 11 valandą išsirengė kelionėn Buivydžių linkui. Kelias buvo kiek geresnis ir Buivydžius pasiekėme apie 16 val., kur mus priėmė kun. kleb. Miškinis, puikiausiai kalbąs lietuviškai.

Lapkričio mėn. 2 d. po pamaldų, kuriose ir mūsų būrys dalyvavo, kunigas pranešė apie mūsų atvykimą ir mes tuoj pradėjom savo tiesioginį darbą.

Ligonių turėjom – 69, tačiau infekcinių ligų nepasitaikė. Lapkričio mėn. 3 d. išvykti anksti negalėjome, nes pradėjo rinktis ligoniai ir teko juos apžiūrėti bei aprūpinti medikamentais. Tik po pietų išvykom į Punžanų dvarą netoli Balingrudko. Čia parašėm skelbimą ir kartu su ofišomis išklįjavome.

Lapkričio mėn. 4 d. priėmė 36 ligonių, tačiau dėl nereguliaraus jų lankymo užtrukom iki 15 val. ir kelionę į Korkožiškius teko atidėti rytojaus dienai.

Lapkričio 5 d. 6 val. 30 min. išvykom iš Punžanų ir keltu persikėlė per Nerį 10 val. jau buvom Korkožiškiuose, kur apsistojom pas kun. kleb. Grabowsky, kuris ir pranešė parapijonims per pamokslą apie mūsų atvykimą. Kadangi Pabradė buvo tik už 4 kilometrų, tad pats skubiai vykau ir ten susitarti dėl rytojaus dienos ligonių priėmimo, kur irgi kunigas suskubo bažnyčioje pranešti dėl mūsų atvykimo rytojaus dienai.

XI. 5 d. 13 val. pradėjom ligonių priėmimą Korkožiškiuose ir baigėm apie 20 val. Viso priėmė 65 ligonių, tačiau užkrečiamų ligų, apart scabies ir trachomos, nepasitaikė.

Lapkričio mėn. 6 d. į Pabradę išvykom 8 val. ir apie 10 val. jau pradėjom darbą sveikatos punkte. Iki 14 val. 30 min. ligonių priėmė 57. Valgykloje papietavę nuvažiavome į kareivines nakvynei.

Iki lapkričio mėn. 7 d. priėmė 239 ligonius ir išdalinom daug vaistų ir savo kai kurias nedideles medikamentų atsargas jau veik baigėm.

Pabradės vaistinėj norėjom trūkumus papildyti, tačiau žydas vaistininkas Hafkinas man atsisakė parduoti teisindamasis neturįs. Šia proga randu pažymėti kad šiuo metu vaistininkas medikamentų už zlotus ir žmonėms neparduodąs, o tie mainąs į sviestą, sūrį bei kitus maisto produktus. Be to, jeigu parduoda tai tik už brangias kainas ir biednuomenei neprieinamas. Esą tas pats būdavę ir anksčiau ir gyventojai šaukte šaukiasi lietuviškos vaistinės tame rajone.

Dėl minėtų aplinkybių mums ir teko savo vaistus būtinai dalintis, nes mano receptus vaistininkas neatleisdavo. Tikimės kad Švenčionėliuose trūkstančius medikamentus galėsime papildyti ir tuo būdu galėsime jau lietuviškose srityse sėkmingai dirbti.

Žinoma, būtų gera, kai iki XI 12 d. į Švenčionėlius būtų iš anksto duotas atatinkamas parėdymas.

Pabradėje šiuo tarpu yra 2 gydytojai, o Buivydžiuose – 2 medicinos felčeriai.

Šiaip žmonės nors ir lenkai, bet mums yra palankūs. Dauguma jų labai vargingai gyvena todėl tenka ir vieną kitą sušelpiti pinigais bei maisto produktais.

Liūdnas vaizdas palieka važiuojant pro miškus, kur pakelėse baltuoja daugybė kelmų ir guli daugybė šakų. Tai vis neseniai kirstų medžių liekanos. Dar ir dabar girdėdavosi kertamų medžių dūžiai ir atrodo, kad kol kas nebuvo kas sudraudžia.

Net ir policija į Vilniaus kraštą tik šiomis dienomis atvyksta ir gyventojus nuramina ir pradžiugina, nes anksčiau pas mus kreipdavosi dėl įvairių apiplėšimų bei apvogimų. Žinoma mes nurodydavome kreiptis į mūsų pasienio kariuomenės dalinius, kurie ir matomai sutvarkydavo panašius reikalus.

Šiandien, pernakvoję Pabradės kareivinėse, išsirengsim kelionėn į Sužionis.

192

San kpt gyd (V. Tupčiausko parašas)
II-ro Vilniaus Krašto Skraj San Būrio
Viršinininkas

Rankraštis. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 4, ap. 1, b. 480, l. 11–12 ap.

* * *

II-ro Vilniaus Krašto Sanit. Būrio
Viršinininkas
Kaltinėnai, 1939.XI.14
Nr.2

Karo Sanitarijos Viršinininkui

Raportas

Pranešu Tamstai, kad mūsų būrys ir toliau tęsia savo darbą sėkmingai. Pabradėj mūsų karių buvome labai maloniai priimti ir pavaišinti. Čia mes jautėmės tikrai kaip namuose ir tikrai gerai pailsėjom ir džiaugėmės, kai bent vienoj vietoj nebuvo vartoti lenkų kalbos, kuri mums buvo jau labai įgrisusi.

Todėl nenuostabu, kad mes lapkričio mėn. 7 d. su maloniausiais šeimnininkais taip greit nenorėjom skirtis ir tik apie 10 val. išsirengėm Sužionių linkui. Per miškus kelias, kaip paprastai, buvo labai sunkus ir mes tik apie 14 val. 30 min. pasiekėm Sužionis. Čia susiradom seniūną, kuris kalbėjo lietuviškai ir mus nuvedė nakvynėn į čia pat esantį grafo Tiškevičių išnuomotą dvariuką. Ponia nuomininkė lenkė labai maloniai

mus priėmė ir su ašaromis skundėsi, kad ji dar iki šiol neturinti jokių žinių apie savo vyrą išvykusį į karą. Turinti 3 vaikus ir nežinanti kaip toliau teks gyventi.

Pasirodo, kad tokių šeimų belaukiančių, savo tėvo, sūnaus ar brolio yra gan daug; tik vieni turi žinių apie savo artimuosius, o kiti gyvena viltimi, kad vis tik jų mylimas šeimos narys dar gyvas grįš savųjų tarpan.

Ir nenuostabu, kad šiems nelaimingiems žmonėms, prisiminus savo šeimos narius, gausiai rieda gailios ašaros, reikalingos tėviškos paguodos. Ir čia mūsų paguoda, mūsų tiekiamą sanitarinę bei nedidelę materialinę paramą tas šeimas nuramina ir praskaidrina jų sunkias laukimo valandas. Ir čia mūsų būrys jaučia moralinį pasitenkinimą, jaučia, kad važinėja nebereikalo ir neveltui bendrauja su Vilniaus Krašto kaimu ir liaudimi, nebereikalo neša jam viltį skaidresnio rytojaus.

Iki šiol būriui su nakvynėms sekėsi gan gerai, tačiau Sužionyse apniko blakės, todėl nors ir buvo paruoštos visiems lovos, tačiau teko jas apleisti ir ieškoti negyvenamų kambarių.

Lapkričio mėn. 8 d. mažai sumigę skubėjom priimti ligonių ir iki vakaro pasiekti mūsų Joniškį, kur tikėjomės papildyti vaistų bei pašaro atsargas.

Priėmėm 35 ligonius, kurių tarpe radom vieną difteritą, ko dėliai sėkmingai panaudojom serumą ne tiek gydymui, bet ir profilaktikai.

Apie 12 val. išvažiavom į Joniškį ir temstant pasiekėm buvusią administracijos liniją, kur matėm, kaip Vilniaus Krašto gyventojai kontrabanda neša cukrų, druską bei kitas prekes. Sargyba esą dabar visai menka ir ją apeiti yra nesunku. Sutemus atvykom ir į Joniškį.

Teško rūpintis nakvyne, kurią susirasti buvo nelengva, nes kun. kleb. Mažeika atsisakė mus priimti. Pagaliau valsčiaus viršaitis rado arkliais vietą ir mus išskirstė į 3 vietas nakvynei: pas žydą, pas pasienio rajono v-ką ir vartotojų Bendrovės vedėją.

Stebėjomės, kad mūsų Lietuvoj pernaktoti yra žymiau sunkiau, nei Vilniaus krašte. Joniškio miestely pašaro papildyti negavom, tik šiek tiek gavome vaistų bei mums trūkstančių prekių pirkti, kurių Vilniaus krašte įsigyti neįmanoma.

Lapkričio mėn. 9 d. iš ryto išvykom Ornėnus, kurie buvo anapus ežero ir važiuojant keliu – 5 klm. atstu.

Apie 10 val. jau buvom Ornėnuos ir apsistojome mokykloje, kur mokytoja vaikus anksčiau paleido ir prašė pranešti savo šeimoms bei kaimynams apie sanitarinio būrio atvykimą.

Po pietų priėmėm 35 ligonius, kurių tarpe senesnio amžiaus žmonės visi kalbėjo lietuviškai, tačiau jaunuomenė jau buvo sulenkinta, kuri prašė lenkiškai lietuviškų vadovėlių, kad tuo būdu patys turėtų galimybę mokytis ir prisiminti bei išmolti pamirštą savo tėvų bei protėvių kalbą.

Lapkričio mėn. 10 d. kėlemės anksti ir apie 7 val. išvykom į Ornėnų dvarą, kur pirkome dobių ir avių.

Apsirūpinę pašaru leidomės ilgon ir sunkion kelionėn į Grybų kaimą. Čia mums teko pervažiuoti smėlėtą ir apaugusį miškais poligoną, kur keliai buvo labai blogi ir nepažymėti žemėlapyje.

Teko vadovautis kompasu ir tik sutemus išlindom iš miško ir pasiekėm laukus ties pat Grybų kaimu.

Susiradom seniūną, kuris ir nuvedė nakvynėn į netoliese esantį dvariuką.

Labai nudžiugome, kaip sužinojome, kad Grybų, Melagėnų, Kirdeikių, Laužonių ir kiti gretimi kaimai yra lietuviški. Pasirodo, kad dauguma jų net lenkiškai kalbėti nemoka. Iš pasikalbėjimų teko įsitikinti, kad jie yra ne tik lietuviai, bet ir tikri tėvynės mylėtojai, patriotai.

Grybuose buvusi lietuviška mokykla, tačiau pastaraisiais metais, uždraudus vaikus mokytis lietuviškai, dauguma tėvų savo vaikus atsiėmė iš mokyklos. Negana to, pradėjo boikotuoti ir mokytoja, kuri buvo verčiama mokytis lenkiškai. Ir dabar dauguma nori, kad tą mokytoją iš šio kaimo iškeltų, nors ji yra tikra lietuvė ir jos 4 metų Vytukas puikiai kalba lietuviškai.

Ir išties, tenka pasigerėti tos apylinkės lietuvišku atkaklumu ir gal būt daug ko iš jų pasimokyti. Dauguma vaikų puikiai skaito lietuviškai ir jiems mūsų padalinta literatūra buvo it didžiausia brangenybė. Ne tik maži, bet ir suaugę pageidavo lietuviškų knygų, kurių deja, mes tiek maža teturėjome.

Iš to seka išvada, kad dauguma suaukotų knygų turėtų būti neatidėliojant siunčiama į šiuos kaimus sudarymui bibliotekų bei išdalinimui.

Lapkričio mėn. 11 d. iki pietų priėmėm 38 ligonius ir po pietų iškeliavom į N. Švenčionėlius. Vakarop atvykom į N. Švenčionėlius, kur mus priglaudė vietinės įgulos vadovybė.

Kadangi čia civilinius gyventojus aprūpino kariška ambulatorija, tad mums nebuvo reikalo išvystyti san. būrio veiklą. Tačiau XI. 12 d. palikome švęsti N. Švenčionėliuose, nes vienas mūsų arklys dėl negalavimų buvo reikalingas poilsis. Be to ir patys norėjome susitvarkyti ir savo darbo pusiaukelėje pailsėti. Suėjome į kontaktą su Apskrities Viršininku ir Apskrities gydytoju, kurie pažadėjo per policiją pasirūpinti apsisistojimo butu Pašeimenės kaime ir Kaltinėnų miestely.

Kiek papildę trūkstančius vaistus, XI. 13 d. išvykome Pašeimenės kaimą. Pasirodo, kad čia apie mūsų atvykimą niekam nebuvo žinoma ir mūsų sustojimu nepasirūpinta.

Pagaliau suradome vietą buvusioje lenkų mokykloje, kurios savininkas p. Vilūnas, tikras lietuvis, mus maloniai priėmė, teko sužinoti, kad ir čia visas kaimas ir apylinkė yra lietuviška ir patriotiškai nusiteikusi.

Pasirodo, kad kaip uždarė netoliese esančią lietuvių mokyklą, tai šioj lenkų mokykloj mokymų skaičius veik ir nepadidėjo. Visi vaikai puikiai skaito lietuviškai ir prašyte prašo lietuviškų knygų.

Ligonių atsilankė 42, kurių tarpe tebuvo tik viena lenkiška šeima.

Lapkričio mėn. 14 d. išvykom į Kaltinėnus, kur taip pat policija, nors ir Apskritis Viršinininko įsakymu nepasirūpino butu, kurį vos vos išsiderėjom pas lietuvi, kun. kleb. Pūką, kuris pradžioj, atrodo, nelabai buvo patenkintas mūsų atvykimu; tačiau mūsų tolimesnis bendradarbiavimas įgavo tikrai draugišką nuotaikingą ir abipusis pasitenkinimas buvo garantuotas.

Teko sužinoti, kad Kaltinėnų parapija yra ištiesai lietuviška. Čia nenutautėjo ne tik tėvai, bet ir vaikai.

Biržijos ir Berniūnų kaimų lietuviškas mokyklos uždarius, vaikai buvo mokomi lietuviško rašto namuose. Čia buvo tikra vargo mokykla, kuri juos užgrūdino ir tie vaikai tikrai mokės gerbti tą kalbą, kurios rašto taip sunkiai mokėsi.

Tenka paminėti, kad šiose ir kitose lietuviškose srityse yra ir nemaža atbėgusių lietuvių iš Senųjų Švenčionių apylinkių. Esama gan daug ne tik jaunimo, bet ir šeimų palikusių nemažus ūkius siekiančius net 40 ha žemės. Šie žmonės tikrai jaučiasi tikrai nelaimingi ir jie su ašaromis prisimena savo gimtuosius laukus, kuriuos vis tik turi viltį kada nors išvysti laisvus ir nepriklausomus.

Su malonumu tenka pažymėti, kad visų lietuviškų sričių gyventojai yra labiau pasiturintys ir mažiau dejuoja dėl maisto trūkumo. Be to ir išorinė namų išvaizda byloja apie šių sričių geresnį būvį.

Ligonių tarpe nemaža pasitaiko ir šiame kare sužeistų karių, kuriems sanitarinių būrių pagalba yra tikras išganymas.

Kaltinėnuose priimta 63 ligoniai, kurių tarpe tik buvo viena senutė lenkė.

Iš viso priimta ligonių su virš 450, padaryta virš 150 kilometrų kelio ir sustota 12 vietose. Rytoj keliausim į Palūšę.

San kpt gyd (V. Tupčiausko parašas)
2ro Vilniaus Krašto Skraj San Būrio Viršinininkas

Rankraštis. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 4, ap. 1, b. 480, l. 13–15 ap.

* * *

2ro Vilniaus Krašto Skraj. Sanitar. Būrio Viršininkas
Kazikiškės, 1939.XI.19
Nr.3

Karo Sanitarijos Viršininkui

Raportas

Pranešu Tamstai, kad šių metų lapkričio mėn. 15 d. apie 12 val. jau buvome nuvykę į Palūšę, kur mus maloniai priėmė jaunas kun. kleb. Steponavičius, kuris dar neseniai buvo atkeltas vieton pabėgusio kun. kleb. Prunskio. Pasirodo, kad klebonijoje nesant šeimininko, šeimininkavo bolševikai ir visą ištuštino ir laimė, kad mes turėjome ir maisto ir pašaro. Pavalgę sudėtinius pietus iki vėlyvo vakaro priėmėm apie 50 ligoniu.

196

Lapkričio mėn. 16 d. iš pat ryto vėl pradėjo rinktis ligoniai ir teko jų priimti virš 30. Apie 10 val išvykome į Ignalino miestelį, kur apsistojome sveikatos punkte. Tačiau paaiškėjus, kad sveikatos punkte be pertraukos dirba vietinis gydytojas Kušnevas, todėl čia apsistoti neradome reikalo ir vykome į didelį Rimšėnų kaimą. To kaimo seniūnas Panavas san. būrį apgyvendino pas ūkininką Vaickų, susipratusį ir pažangų lietuvi. Pasirodo, kad minėtas ūkininkas nekaltai lenkų įskūstas be reikalo sėdėjo virš 13 mėnesių kalėjime ir paskui buvo išteisintas ir paleistas.

Negana to, daug kartų jis buvo tardomas ir bauginamas vienok ir dabar nors ir turi 70 metų amžiaus, tačiau atrodo dar stiprus ir dar šiandien nepabūgtų kalėjimo.

Jo sūnus Albinas, 32 mt. amžiaus, buvęs Šv. Kazimiero d-jos valdyboje, ko dėliai taip pat buvo lenkų persekiojamas. Keletą kartų buvo mušamas iki apalpimo, tačiau tas jį tik užgrūdino ir išugdė jame didesnę lenkų neapykantą. Būta ir žiauresnių lenkų smurto, ką liudija kai kurių įvykių liekanos bei atminimai. Pavyzdžiui, miške, pakelej iš Ignalino į Vidiškius, stovi aptvertas kryžius – atmintis lenkų kareivių žiauriai nužudyto lietuvio Bukio.

Pasirodo, kad minėto lietuvio tėvas irgi panašiai buvo nužudytas lenkų.

Visas kaimas esąs grynai lietuviškas ir čia veik kiekvienas gyventojas daugiau ar mažiau yra nukentėjęs nuo lenkų smurto. Šis lenkų persekiojimas lietuvius sujungė, išmokė laikyti paslaptis ir išugdė neapykantą ne tik lenkų valdžiai, bet ir jų kalbai. Todėl nenuostabu, kad kaimas išliko 100 % lietuviškas ir kad čia jokia lenkinimo politika nedavė teigiamų vaisių.

Nors kaime lietuviška mokykla veikė bene tik iki 1922 metų, tačiau lietuviškai moka skaityti ne tik vyresnieji, bet ir vaikai, kurie nepaprastai džiaugiasi mūsų san. būrio dalinamomis knygomis.

Lapkričio mėn. 17 d. nuo pat ryto iki 15 valandos priėmiau 119 ligonių. Visi ligoniai nepaprastai džiaugėsi, kad sulaukė savų, lietuviškų gydytojų su kuriais galima savo gimta kalba susikalbėti. Esą „buvo sunkūs čėsai, nes nei su lenkišku žondu negalima buvo susirokuoti nei su daktarais tinkamai susiūturiuoti“.

Lapkričio mėn. 18 d. iš pat ryto išvykome į Antakmenę (Zascamionką), kur iš anksto buvome pranešę apie mūsų atvykimą. Kelias buvo blogas, nes naktį smarkiai lijo. Apie 9 val. 30 min. pasiekėme Antakmenę ir ligonių priėmimui apsistojojome pas ūkininką Riboką. Čia dirbome iki 13 val. ir priėmėm 33 ligonius.

Aplankę to kaimo 2 stacionarius ligonius, išvykome į Kazitiškių miestelį, kur betems-tant ir nuvykome. Policijos padedami, apsistojojome liaudies mokykloje.

Lapkričio mėn. 19 d, sekmadienį, susitvarkę ambulatoriją nuvykome į bažnyčią, o grįžę iš pamaldų pradėjome darbą. Iki vėlyvo vakaro priėmėm 67 ligonius.

Lapkričio mėnesio 20 d. manome pasiekti Dukštą ir ten sustoti tikėdami papildyti mums reikalingiausių trūkstančių vaistų išteklių ir ligonių priėmimui vykti į Rimšę.

Taigi, jau pradėdame paskutinį savo darbo etapą ir po savaitės pasieksime Turman-to stotį, kur manome pasikrauti į vagoną ir vykti per Vilnių Kauno linkui.

San kpt gyd [V. Tupčiausko parašas]

2ro Vilniaus Krašto Skrajojamo Sanitar. Būrio Viršininkas.

Rankraštis. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 4, ap. 1, b. 480, l. 16–17.

* * *

2° Vilniaus Krašto Skraj. San. Būrio Viršininkas

Kaunas, 1939.XI.27

No. 4

Karo Sanitarijos Viršininkui

Raportas

Pranešu Tamstai, kad š. m. lapkričio mėn 20 d. pasiekėme Dukštą, kur įgulos ir mies-telio Vaistinėse šiek tiek pasipildę vaistų atsargas, vykome į Rimšę. Čia mums polici-jos nuovados viršininkas apie mūsų atvykimą pažadėjo paskelbti per seniūnus į gre-timus kaimus. Tačiau XI 21 d. iki pietų atvyko vos 12 ligonių, o tik dėl to, kad minėtas polic. pareigūnas labai menkai ir gan vėlai gyventojams davė žinią.

Kadangi telefoniškai buvo susitarta su Gaidžių bažnytkaimiu ir apylinke, lapkričio 22 d. iš ryto mokykloje priiminėti ligonius, tai ir teko Rimšę apleisti ir vykti į sekančią sustojimo vietą.

Lapkričio mėn 22 d. Gaidžiuose priėmiau 95 ligonius. Po darbo aš su kol. Kavecku vykome Čebovakų kaimą prie sunkiai gimdančios moters.

Nuvykę ir apžiūrėję ligonę konstatavome dvynių skersinę ir nepilną kojine padėtį ir kadangi moteris ketvirtą kart gimdanti ir jau prieš 2 dieni buvo nuėję vandenys, tad mūsų sąlygose pavertimas nebuvo įmanomas ir teko nusistatyti ligonei sudaryti sąlygas patekimui į Vilniaus moterų kliniką.

San. būrys čia jautė ypatingą malonę pareigą padėti, nes grėšė pavojus ne tik kūdikiui, bet ir pačiai motinai. Be to, ligonė buvo beturtė, nes jos vyras dirbdamas Latvijoje dėl kaž kurių priežasčių dar negrįžo ir jokių lėšų neparsiuntė. Šiuo atveju aš su gryna sąžine nusprendžiau išduoti stambiausią pašalpą – 100 (šimtą) litų sumoje. Palikęs budėti prie ligonės ir lapkričio mėn 23 d. 2 val, paruošęs atitinkamas transporto priemones, ligonę evakuavau į Pasmalvės stotį ir ten pasodinęs į traukinį su palydovu nusiunčiau į Vilniaus Šv. Jokūbo ligoninę.

Tą pat dieną iš Pasmalvės stoties nuvykau į Vaitkiškes paruošti mūsų san. būriui apsisojimo vietą. Už trejeta valandų atvyko ir san. būrys, kuris ir pradėjo savo darbą. Tą dieną buvo priimta 66 ligoniai.

Lapkričio mėn 24 d. pasiekėme Tilžės bažnytkaimį prie Drukšės ežero. Čia priėmėm 47 ligonius.

Lapkričio mėn 25 d. vykome į paskutinę sustojimo vietą – Turmantą.

Čia priėmė 45 ligonius naktį pasikrovėm į vagonus ir lapkričio 26 d. rytą išvykome Kauno linkui. Atvykę į Vilnių prisistatėm san. pulk. ltn gyd. Gudeliui ir jam trumpai referavome apie mūsų veiklą.

Tą pat dieną nuvykome aplankyti mūsų pasiūstos ligonės ir sužinoti apie komplikuoto gimdymo pasekmes.

Šv. Jokūbo ligoninėje esantieji gydytojai mus labai maloniai priėmė ir pareiškė, kad toks komplikuotas gimdymas kaime yra veik neįmanomas praveisti be pavojaus motinai ir vaikams.

Ir tai vienas kūdikis nepavyko išgelbėti ir, prie komplikacijų gimdymo manipulerijų, mirė.

Pasikalbėję su gydytojais ir su ligone, jausdami moralinį pasitenkinimą vykome į stotį rūpintis mūsų tolimesniu grįžimu.

Tik vakar mūsų vagonai buvo prikabinti prie keleivinio traukinio ir lapkričio mėn. 26 d. parvykome Kaunan, kur tik apie piet turėjome galimybę išsikrauti bei susitvarkyti.

Pastarasis mūsų kelionės etapas jau buvo per mišriai apgyvendintas sritis, kur vis tik daugumoj buvo nutautę lietuviai, primiršę arba neišmokę savo gimtosios kalbos.

Baigęs savo uždavinį sulig anksčiau paruoštu planu, padariau 20 apsistojimų, kur priėmiau 1021 ligonį ir arkliais nuvažiauvau 274 kilometrus. Tenka pažymėti, kad ne kartą teko po keletą kilometrų važinėti ir pas stacionarius ligonius.

Su malonumu turiu pastebėti, kad 2^{ras} san. būrys savo uždavinį vykdė su pasišventimu, dideliu noru ir net entuziazmu, todėl visi sunkumai buvo nugalėti.

Aš, kaip 2° Vilniaus krašto Skrajoj. san. būrio viršininkas, turiu būti giliai dėkingas gail. ses. p. Mačiukienei, KAM stip. A. Kaveckui ir eil. K. Garšvai, kurie šiam darbui įdėjo visą savo patyrimą, visą savo sielą.

San kpt gyd [V. Tupčiausko parašas]

2° Vilniaus Krašto Skrajojamo Sanitar. Būrio viršininkas.

Rankraštis. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 4, ap. 1, b. 480, l. 18–19.

* * *

III Skrajojantis sanitarinis būrys

San. kap. Kubilius

1939.XI.8

Karo sanitarijos viršininkui

Raportas

Apie III san. būrio veiklą pranešu sekantį:

Iš Kauno į Vilnių išvykom 1939 spalio mėn 29 dieną. Nuvykęs į Vilnių apsistojuo Vilniaus Rinktinės štabe, kur suėjau į kontaktą su san pulk ltn Gudeliu ir san. pulk. ltn. Ūsu.

Savo maršrutą kurį buvau numatęs Kaune Vilniaus Rinktinės štabo viršininkui prašant pakeičiau ir vietoj vykti į Valkininkus, nuvykau į Varėną II. Vykau į Varėną II todėl, nes ten buvo susirinkę daug bėglių iš SSSR užimtų teritorijų. Jų buvo apie 1000.

Vykdamas į Varėną II gavau iš Vilniaus Rinktinės štabo nusivežti 2500 sauso maisto davinių, kurie per 5 p. p. II bataliono vadovybę buvo išdalyti reikalingiems maistu. Varėnoje II išbuvau 3 dienas.

Iš Varėnos II persikėliau į Kabnykų bažnytkaimį o iš ten į Eišiskas.

Dienomis kuriomis netekdavo keltis į naują vietą tekdavo priimti gana daug ligonių būtent: mažiausia 41 daugiausia 103 ligoniai per dieną, vidutiniai apie 70 ligonių.

Ligoniai lanko labai noriai ambulatoriją ir džiaugesi nemokamu gydymu, nes neturi pinigų t. y. litų.

Visose mano apvažiuotose srytse jaučiama labai didelė litų stoka, nes už krašto žmonių turimus zlotus ar sovietiškus rublius negalima gauti nieko nusipirkti. Zlotus keisti į litus pradėjo tik 7 dien. lapkričio mėnesio.

Gyventojų nuotaika lietuviams labai palanki. Visi džiaugesi, kad pasitraukė bolševikai ir atėjo lietuviai. Bendrai Lietuvos politiniai santvarkai gyventojai palankūs. Bežemiams ir mažžemiams daro gerą įspūdį laukiamas Vilniaus krašto dvarų žemės dalinimas.

200

Atskiroms tautybėms tenka taip pažymėti. Lietuviai Vilniaus krašto gyventojai labai patenkinti. Gudai taip pat patenkinti užklausus apie jų tautybę jie atsako taip: pirmiau buvome lenkai, o dabar būsime lietuviai, tik visi apgailėstauja kad nemoka kalbėti lietuviškai. Kiek teko kalbėti visi gudai laukia kuo greičiau įsteigiant lietuviškų mokyklų; apie kokias nors gudiškas ar lenkiškas mokyklas jie negalvoja ir jų atrodo nepageidauja. Todėl sulietuvinimo dėliai turėtų būti tuč tuojau visur steigiamos lietuviškos mokyklos.

Lenkai patenkinti lietuvių atėjimu daugiau savo asmeninių reikalų dėliai. Lenkai daugumoje buvo turtingieji krašto gyventojai, todėl ir bolševikų valdžia jiems buvo nepageidaujama. Lenkų krašto gyventojų tarpe yra manoma, kad Lenkija dar atsistatys ir vėl bus tokia kaip buvo. Todėl lenkai mano, kad lietuvių valdžia Vilniaus krašte yra tik laikina. Vilniaus krašto lenkai dabartiniam krašto administracijos aparate įžiūri nerangumą ir neryžtingumą.

Krašte yra labai daug vagysčių, kurios dar nerodo tendencijos mažėti. Ypatingai įsivyravęs tiek privačių tiek valdžios miškų vogimas; atrodo, kad miškų priežiūra yra labai silpna.

Sanitarinė būklė. Krašto sanitarinė būklė bloga, ypač blogas krašto gyventojų bent pagrindinių sanitarijos ir higienos dėsnių supratimas. Visas mano apvažiuotas kraštas pasižymi ypatingai dideliu nešvarumu. Užkrečiamų ligų krašte nedaug teradau: vidurių šiltinės vieną susirgimą radau Varėnos II valščiūje Naškūnų kaime. Apie rastą šiltinę susirgimą informavau san. pulko ltn Gudelij ir san. pulko ltn Usą (taip su jais buvo susitarta). Krašte užtinkama nemažas kiekis susirgimų niežais. Kitų užkrečiamų susirgimų išskiriant džiovą ir trachomą (kurių yra gana daug) neradau. Vertinant krašto sanitarinę būklę atrodytų, kad neatidėliojant kraštui Sveikatos Departamentas turėtų skirti rajoninius gydytojus kurie būtų ypargotai sanitariniu ir higieniniu atžvilgiu šviesti kraštą ir veltui ir už mažą atlyginimą gydyti krašto gyventojus.

San kpt Kubilius

Rankraštis. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 4, ap. 1, b. 480, l. 20–21 ap.

* * *

III Skrajojantis sanitarinis būrys
San. kap. gyd Kubilius Vincas
1939.XI.16
Turgeliai

Karo Sanitarijos Viršininkui

Raportas

Trečio sanitarinio skrajojančio būrio veikla vyksta normaliai. Ligonių priima dabar tarp 70 – 90. Būrio veikla ligoniai ir bendrai visi gyventojai labai patenkinti Užkrečiamų – epideminių ligų dabar daugiau nesuradau. Esu Turgeliuose vyksiu į Jašūnus Rūdninkus ir toliau pagal numatytą planą.

201

San. kap. gyd Kubilius

Rankraštis. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 4, ap. 1, b. 480, l. 22.

* * *

III Skrajojantis Sanitarinis būrys
San. kap. gyd Kubilius
1939.XI.19
Rūdininkai

Karo Sanitarijos Viršininkui

Raportas

Vykdydamas man pavestą uždavinį šiandiena atvykau į Rūdininkus, tuo būdu esu apvažiavęs daugiau negu 2/3 man skirto ploto. Per skirtą man laiką paskirtą plotą pilnai apvažiuosiu. Iki šios dienos apžiūrėjau 679 ligonius. Apart mano pirmame raporte pažymėtos vidurių šiltinės atsitikimo daugiau jokių aštrių epideminių ligų neradau. Daug randama džiovos ir trachomos atsitikimų.

Žmonės būrio veikimu patenkinti, o ypatingai dėl to, kad gydymas teikiamas veltui.

Kalbant su žmonėmis jaučiama didėjanti lenkų vedama propoganda kuri sudaroma skleidžiant žmonių tarpe įvairiausių gaudus nepalankius Lietuvai.

San kap gyd Kubilius

Rankraštis. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 4, ap. 1, b. 480, l. 23.

* * *

III San Skrajoj. Būrys

1939.XI.30

Kaunas

Karo Sanitarijos Viršininkui

Raportas

Pranešdamas plačiau apie mano kelionės paskutinį etapą pranešu sekantį:

Paskutinis mano kelionės etapas, nuo Turgelių ligi Vilniaus galima pavadinti įdomiausiu. Turgeliuose pirmiausia yra pažymėtina yra gana stiprus lenkybės sentras, sudarytas bažnyčioje. Būtent Turgelių dekanato dekanas yra didelis lenkomanas, kuris yra kilęs, kaip jis sakosi, iš Panevėžio apylinkių. Jis man su energija tvirtino, kad Vilnius yra lenkiškas miestas ir lenkams, o ne lietuviams priklauso. Skaudu ir pikta man buvo klausytis išvedžiojimų žmogaus, kuris kilęs iš Lietuvos ir taip fanatiškai gina Vilniaus priklausomybę. Minėtas dekanas yra tik dabar Ark. Jarzbikovskio paskirtas. Patys Turgeliai yra žymiai sulenkinti, nes čia kaip tik turėjo didelę įtaką Vilniaus pagrobikas Želegovskis, kurio dvaras yra netoli nuo Turgelių. Ligonų kaip visur taip ir Turgeliuose buvo gana daug. Pažymėta, kad Turgelių apylinkėje rasta, palyginamai su kitomis krašto vietomis, daug džiovos susirgimų. Be to, daug yra ir susirgimų trachoma.

Iš Turgelių nuvykau į Jašiūnus. Jašiūnai pasižymi tuo, kad čia daug gyvena lenkų pensininkų. Patys Jašiūnai yra graži kurortinė vieta, esanti Rudninkų miško pakraštyje. Jašiūnų apylinkės gyventojai yra sulenkinti gudai. Jų lenkinimui didelę įtaką turėjo Jašiūnų dvarininkas Soltonas. Pažymėtina atsitikimas su viena ligone senute. Jai daviau 20 litų pašalpos, gavusi pašalpą čia pat senelė atsiklaupė ir garsiai sukalbėjo maldą, dėkuodama Dėvui už ją ištikusią laimę ir meldama Lietuvai gerovės. Ši senelė kaip man taip kitiems tą įvykį mačiusiems padarė didelį įspūdį. Jašiūnuose ligonių daug, bet džiovos susirgimų mažiau kaip Turgėnuose. Žmonės čia atrodo sveikesni, užkrečiamų ligų nėra. Iš Jašiūnų išvykau į didžiulio Rudninkų miško vidurį, į Rudninkų

miestelį – bažnytkaimį. Žmonės gyvena vargingai, verčiasi darbais miškuose, ten uždarbiauja. Rūdninkuose suradau mano nuomone labiausia vargstančią moterį. Tai buvo vieno lenkų kareivio žmona, kurios vyras dar negrįžo iš karo, gal ten jau žuvęs, prieš tris dienas pagimdžiusi mažą dukrelę. Be to, dar turi 2 ir 3 metų vaikus. Iš turto te turi tik galą maišo bulvių. Gyvena svetimoj pirkioj, iš kurios ją taip pat nor išvaryti dėl to, kad neturi pinigų sumokėti nuomai. Jei daviau 70 litų pašalpos. Didesnės padėkos akyse daugiau kaip pas šią moterį nesu matęs.

Iš Rudninkų vykau į Parudaminą. Ten vienintelis, kurį sutikau, lietuvis klebonas, priėmė gerai. Čia kaip ir visur buvo daug ligonių sergančių džiova ir trachoma.

Iš Parudaminos nuvykau į Sorok Totary, kur žmonės daug švaresni. Čia jaučiama totorių įtaka (islamą). Čia daug daugiau švaros. Ligonijų mažiau ir sveikesni.

Iš Sorok Totary nuvykau į paskutinę sustojimo vietą – į Baltą Vokę, kur jokių ypatingų, jokių pažymėtinų įvykių nebuvo. Ligonijų buvo priimta iš viso 1037.

203

San. kpt. gyd. Kubilius

Mašinraštis. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 4, ap. 1, b. 480, l. 24–24 ap.